UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH

Filozofická fakulta

Katedra anglistiky a amerikanistiky

Slovenčina pre prekladateľov a tlmočníkov

Renáta Gregová

Košice 2021

Slovenčina pre prekladateľov a tlmočníkov
Vysokoškolská učebnica

Autorka:
doc. Mgr. Renáta Gregová, PhD.
Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, UPJŠ v Košiciach

Recenzenti:
PhDr. Iveta Bónová, PhD.
Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie, Filozofická fakulta, UPJŠ v Košiciach

doc. Mgr. Renáta Panocová, PhD.
Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, UPJŠ v Košiciach

Tento text je publikovaný pod licenciou Creative Commons 4.0 - Atribution CC BY NC ND Creative Commons Attribution – NonCommercial - No-derivates 4.0 („Uveďte pôvod – Nepoužívajte komerčne - Nespracovávajte“)

Za odbornú a jazykovú stránku tejto publikácie zodpovedá autorka.

Umiestnenie: www.unibook.upjs.sk
Dostupné od: 23.03.2021

ISBN 978-80-8152-974-0 (e-publikácia)

OBSAH

Úvodné slovo 4
Teoretická časť 6
1. Zvuková rovina 7
2. Morfologická rovina 13
3. Slovné druhy 17
4. Syntaktická rovina 29
5. Lexikálna rovina 33
6. Štylistická rovina 45
7. Štýly spisovnej slovenčiny 48
Praktická časť 52
1. Kvantita v spisovnej slovenčine 53
2. K ortoepii vybraných prozodických javov 57
3. Spoluhlásky t, d, n, l/ť, ď, ň, ľ pred e, i, í, ia, ie, iu 59
4. Znelostná asimilácia 63
5. Výslovnosť spoluhláskových skupín 68
6. Najbežnejšie nespisovné výrazy a konštrukcie..... 71
7. Sémantická paradigmatika 76
8. Morfologicko-syntaktická a štylistická analýza súvislého textu ... 78
Slovensko-anglický slovníček vybraných pojmov 83
Vecný register 95
Použitá literatúra 100

Úvodné slovo

Vysokoškolská učebnica ***Slovenčina pre prekladateľov a tlmočníkov*** je určená študentom prvého ročníka bakalárskeho stupňa študijných programov *anglický jazyk pre európske inštitúcie a ekonomiku*, *anglický jazyk a francúzsky jazyk pre európske inštitúcie a ekonomiku*, *anglický jazyk a nemecký jazyk pre európske inštitúcie a ekonomiku* ako učebná pomôcka na predmet *úvod do slovenského jazyka*. Ide o prekladateľské a tlmočnícke študijné programy, ktorých cieľom je pripraviť študentov na profesionálnu tlmočnícku/prekladateľskú prácu v európskych alebo domácich inštitúciách.

Tlmočenie je, zjednodušene povedané, prevod hovorenej reči z jedného jazyka do druhého. Pri preklade ide o prevod myšlienok do písanej podoby. „Napriek značným rozdielom medzi zručnosťami prekladateľov a tlmočníkov, jedna vec je pre nich spoločná, a to dôkladná znalosť oboch jazykov. Preklad nie je vecou nahradzovania slov v jednom jazyku slovami v druhom jazyku. Ide o porozumenie myšlienky vyjadrenej v jednom jazyku a následne jej interpretácia s použitím prostriedkov druhého jazyka“ (Hrehovčík, 2006, s. 18). A tak nevyhnutnou súčasťou prípravy budúcich prekladateľov a tlmočníkov je nielen zdokonaľovanie sa v cudzom (anglickom, francúzskom či nemeckom) jazyku, ale aj zvyšovanie *jazykovej kompetencie* v materinskom – v našom prípade v slovenskom – jazyku. Podľa viacerých teoretikov prekladu je jazyková kompetencia dôležitou súčasťou tzv. prekladateľskej kompetencie a dôsledná jazyková príprava prekladateľa/tlmočníka je základným predpokladom jeho profesionálnej činnosti (Koželová, 2018; Koželová – Kuľbak, 2019).

Učebnica **Slovenčina pre prekladateľov a tlmočníkov** je rozdelená na dve časti, na ***teoretickú časť*** a na ***praktickú časť***. V ***teoretickej časti*** ponúkame študentom sumár základných teoretických poznatkov o jednotlivých jazykových rovinách, ktoré, nazdávame sa, predstavujú nevyhnutné teoretické minimum potrebné na prácu s jazykom, ale aj na súbežné štúdium anglickej jazykovedy. Osobitne je vyčlenená problematika slovných druhov a štýlov

v spisovnej slovenčine. V ***praktickej časti*** možno nájsť cvičenia orientované na nácvik najdôležitejších ortoepických pravidiel, ale aj cvičenia venované morfologicko-syntaktickým, lexikálnym a štylistickým normám. Do praktickej časti sme nezahrnuli ortografiu vzhľadom na to, že na knižnom trhu je dostatočné množstvo rôznych publikácií, ktoré sú zamerané na pravopis a môžu slúžiť ako učebná pomôcka aj pre poslucháčov tlmočníckych a prekladateľských študijných programov. Na konci učebnice je slovensko-anglický slovníček vybraných lingvistických pojmov, ktorý – dúfame – pomôže študentom 1. ročníka bakalárskeho stupňa štúdia pri ich zoznamovaní sa s anglickou jazykovedou.

Prirodzene, náš prehľad „teórie a praxe“ zo súčasnej spisovnej slovenčiny v žiadnom prípade nemožno pokladať za vyčerpávajúci, ale niekoľkoročná prax vo vyučovaní slovenského jazyka pre prekladateľov a tlmočníkov nám ukázala, že je dostačujúci na oživenie a upevnenie lingvistickej terminológie, ako aj na skultivovanie ústneho i písomného prejavu.

Veríme, že učebnica ***Slovenčina pre prekladateľov* a tlmočníkov** bude pre našich študentov užitočnou študijnou pomôckou.

autorka

Teoretická časť

1. Zvuková rovina

Základné zvukové prvky reči získané segmentáciou (členením) súvislého rečového prúdu sú **segmenty** (**hlásky**), teda **samohlásky** (vokály) a **spoluhlásky** (**konsonanty**). Okrem segmentov súčasťou zvukovej roviny sú aj **suprasegmenty**, suprasegmentálne (prozodické) javy.

V spisovnej slovenčine je 5, resp. 6 krátkych samohlások: a, e, (ä)[1], i, o, u, 5 dlhých samohlások (á, é, í, o, ú), 4 dvojhlásky – ia, ie, iu, ô a 27 spoluhlások: p, b, m, t, d, n, ť, ď, ň, k, g, ch, h, f, v, s, z, š, ž, c, č, dz, dž, r, l, ľ, j[2].

Slovenské **krátke** a **dlhé samohlásky** sa odlišujú iba svojou kvantitou (dĺžkou), kvalita krátkych a dlhých vokálov je rovnaká a závisí od pohybu jazyka vo vertikálnom a horizontálnom smere. Podľa vertikálneho pohybu jazyka samohlásky môžu byť vysoké, prostredné a nízke. Na základe horizontálneho pohybu sa vokály delia na predné, stredné a zadné (pozri Obr. 1).

Zadné samohlásky (samohlásky o, u) sú labializované, to znamená že na ich artikulácii sa aktívne zúčastňujú aj pery. Všetky slovenské samohlásky sú ústne (mäkké podnebie zatvára vchod do nosovej dutiny) a znelé (pri ich artikulácii hlasivky kmitajú).

Dvojhlásky (**diftongy**) sú špecifické vokalické štruktúry zložené z neslabičného a zo slabičného prvku. Ide o kĺzavé zvuky artikulačne charakterizované pohybom jazyka od jedného vokalického segmentu k druhému, pričom ako celok tvoria jadro slabiky – sú monosylabické. Slovenské dvojhlásky sú ústne, znelé a fungujú ako dlhé nositele slabičnosti.

---

[1] Samohláska ä sa nachádza iba v tzv. B norme spisovnej výslovnosti, resp. vo vyššom štýle výslovnosti (pozri *Pravidlá slovenskej výslovnosti* (Kráľ, 1988, 2005).

[2] K otázke spoluhlások ŕ, Ĺ pozri napr. Kráľ – Sabol (1989): *Fonetika a fonológia*.

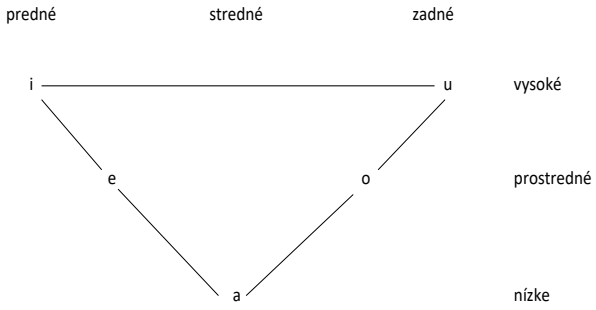

Obr. 1 . Triedenie slovenských samohlások podľa pohybu jazyka v ústnej dutine

Spoluhlásky (**konsonanty**) sa triedia podľa viacerých artikulačno-akustických kritérií (pozri Tab. 1 a Tab. 2). Z hľadiska fungovania spoluhlások vo vyšších jazykových jednotkách (slabiky, slová) je dôležité ich delenie na **šumové** (**párové**), ktoré sú ústne a môžu byť znelé alebo neznelé (Tab. 1), a **sonórne** (**nepárové**), ktoré sú vždy znelé. Pri artikulácií niektorých sonór mäkké podnebie nezatvára vchod do nosovej dutiny – sú nosové, nazálne (Tab. 2).

spôsob artikulácie/ akustický dojem	**účasť hlasu**	**miesto artikulácie**						
		pernoperné	pernozubné	ďasnové		ďasnovo-podnebné	mäkko-podnebné	hrtanové
				predo -ďasnové	zado-ďasnové			
záverové/ výbuchové	neznelé	p		t		ť	k	
	znelé	b		d		ď	g	
úžinové/ trené	neznelé		f	s	š		ch	
	znelé		v	z	ž			h
polozáverové/ afrikované	neznelé			c	č			
	znelé			dz	dž			

Tabuľka 1 Triedenie šumových spoluhlások na základe artikulačno-akustických kritérií

spôsob artikulácie/ akustický dojem	**účasť nosovej dutiny**	**miesto artikulácie**				
		pernoperné	ďasnové		ďasnovo-podnebné	tvrdo-podnebné
			predo -ďasnové	zado-ďasnové		
záverové/ výbuchové	nazálne	m	n		ň	
	ústne					
úžinové/ trené	nazálne					
	ústne		r, l		ľ	j

Tabuľka 2 Triedenie sonórnych spoluhlások na základe artikulačno-akustických kritérií

Zatiaľ čo jednotlivé hlásky sú výsledkom činnosti artikulačných orgánov, **prozodické (suprasegmentálne) javy** sú vytvorené časovou, silovou alebo tónovou moduláciou artikulačného vzduchového prúdu a vnímame ich až v rámci slabiky.

Slabika je základná zvuková jednotka súvislej reči, ktorá má jeden vrchol zvučnosti (sonority) a ktorá funguje ako nositeľ všetkých suprasegmentálnych javov, prozodém v jazyku (Ondruš – Sabol, 1987, s. 130). Je to minimálna zvuková jednotka potrebná na produkciu aj na percepciu suprasegmentov.

Časovou moduláciou artikulačného prúdu vzniká **kvantita**, **pauza**, **tempo** a **rytmus**. *Silovou moduláciou* vznikajú **intenzita hlasu**, **prízvuk**, **dôraz** a **emfáza**. *Tónovou moduláciou* je daný **hlasový register** a **melódia**. Uvedené prozodické javy sa niekedy označujú súhrnným pojmom **intonácia**. V spisovnej slovenčine k najdôležitejším suprasegmentom patria kvantita, prízvuk a melódia. **Kvantita**, dĺžka nositeľov slabičnosti, môže rozlišovať významy slov a tvarov (*fonologicko-dištinktívna funkcia*). **Prízvuk** je v spisovnej slovenčine viazaný na prvú slabiku slova, pomáha tak vymedzovať hranice slova (*delimitačná funkcia*) ako základnej významovej jednotky jazyka. Dôležitosť **melódie** je daná jej *gramatizujúcou funkciou* – umožňuje rozlišovanie viet podľa obsahu a komunikačnej platnosti (oznamovacie vety, opytovacie vety atď.). K ďalším funkciám suprasegmentov v procese komunikácie patria *štylizujúca* a *expresívna funkcia* (Tab. 3). *Štylizujúca funkcia* zvukových prvkov

spočíva v ich schopnosti naznačovať typ prejavu v závislosti od jeho obsahu a formy (napr. protiklad hovorového a slávnostného prehovoru). O *expresívnej funkcii* hovoríme v prípade, že expedient (hovoriaci) vyjadruje svoj subjektívny, emocionálny postoj k poslucháčovi (percipientovi), ku komunikačnej situácii či k téme. Prehľad funkcií, ktoré plnia prozodické javy v procese komunikácie, sumarizuje Tabuľka 3.

suprasegment	**funkcia**				
	fonologicko-dištinktívna	***fonologicko-delimitačná***	***expresívna***	***gramatizujúca***	***štylizujúca***
kvantita	+	-	(+)	-	-
pauza	-	(+)	-	+	-
tempo	-	-	-	(+)	+
rytmus	-	-	-	-	+
intenzita hlasu	-	-	-	-	+
prízvuk	-	+	-	-	-
dôraz	-	-	-	+	-
emfáza	-	-	(+)	-	-
hlasový register	-	-	-	-	+
melódia	-	-	(+)	+	(+)

Tabuľka 3 Funkcie suprasegmentálnych javov v spisovnej slovenčine (Ondruš – Sabol, 1987, s. 151)

V procese komunikácie pri výstavbe vyšších jazykových jednotiek (slabík, slov, viet) sa jednotlivé segmenty reči – hlásky – navzájom ovplyvňujú tak, aby bola čo najmenšia artikulačná námaha na strane expedienta. Usporiadanosť reči zabezpečujú výslovnostné (zvukové) normy (Kráľ, 2005, s. 19).

Náuka o zvukových normách spisovného jazyka je **ortoepia**. Je to súbor pravidiel správneho tvorenia, znenia a používania zvukov (Kráľ, 1988, s. 16), zahŕňa celú zvukovú rovinu, segmenty aj suprasegmenty. Niekedy sa pojem ortoepia chápe užšie ako správne používanie zvukových prostriedkov reči. Správne tvorenie a znenie zvukov sa potom označuje ako **ortofónia**. Ak napríklad v slove *nepiť* [ňepiť] vyslovíme [nepiť] urobíme ortoepickú chybu, nesprávne

použijeme zvuk reči. Ak ale vyslovíme napríklad ë (úzke e), alebo ö, teda hlásky, ktoré v spisovnej slovenčine nie sú, urobíme ortofonickú chybu.
Ortoepia, či už v širšom alebo v užšom ponímaní, súvisí s ortografiou, ale aj s fonetikou a fonológiou.

Vzťah ortoepie k ortografii
Ortoepia ako náuka o zvukových normách spisovného jazyka je zameraná na ústnu (zvukovú, akustickú) podobu prejavu. **Ortografia** je zameraná na písomnú (grafickú) podobu, ktorá je odvodená od podoby zvukovej, predpokladá ju a opiera sa o ňu. Oficiálne schválený opis jazykových noriem je **kodifikácia**. Príručky, ktoré opis obsahujú, sú **kodifikačné príručky**: zvukové normy spisovnej slovenčiny nájdeme v *Pravidlách slovenskej výslovnosti*, pravopisné normy sú v *Pravidlách slovenského pravopisu*.

Vzťah ortoepie k fonetike a fonológii
Fonetika sa zaoberá zvukovou rovinou reči. Predmetom záujmu tejto disciplíny je spôsob tvorenia (artikulačná fonetika), znenia (akustická fonetika) a percepcie (percepčná fonetika) zvukov reči, hlások, segmentov. Vzhľadom na predmet svojho záujmu fonetika ponúka ortoepii artikulačné, akustické a percepčné predpoklady správnej výslovnosti. Fonológia je zameraná na zvukovú rovinu jazyka[3], predstavuje zovšeobecnenie fonetických poznatkov z jazykovedného hľadiska. Ortoepické normy sa formujú s ohľadom na funkčnosť výrazových prostriedkov.

Stratifikácia národného jazyka
Termín ortoepia sa vzťahuje len na **spisovný jazyk**, ktorý je charakteristický vysokým stupňom normovanosti. Okrem toho sa vyčleňuje **štandardná forma**, t. j. forma vyhovujúca bežnému

[3] O rozdiele *jazyk – reč* pozri napr. Ondruš – Sabol (1987): *Úvod do štúdia jazykov* alebo Štekauer (1993): *Essentials of English Linguistics*.

používaniu, v ktorej sa častejšie využívajú prvky v spisovnej forme neprípustné, a **subštandardná forma**, v ktorej sú ešte väčšie odchýlky od normy ako v štandardnej forme, najmä pod vplyvom nárečia a slangu. Všetky tri podoby jazyka sú chápané ako celonárodné, keďže majú v podstate rovnakú gramatickú stavbu.

Štýly výslovnosti

Delenie národného jazyka na spisovnú, štandardnú a subštandardnú formu mú svoj odraz aj vo zvukovej rovine, presnejšie v **štýloch výslovnosti**: základná a najfrekventovanejšia podoba výslovnosti používaná vo väčšine prejavov verejného styku sa označuje ako *neutrálny štýl. Vyšší štýl* je typický pre hovorené prejavy umeleckého štýlu a niekedy je označovaný ako tzv. javisková reč. *Nižší štýl* výslovnosti je charakteristický veľkým odklonom od normy, napríklad ako dôsledok silného vplyvu nárečia.

Cieľavedomé zdokonaľovanie ústnych rečových prejavov zlepšovaním artikulácie a starostlivosťou o znenie ústnych prejavov, zvyšovanie komunikačného účinku reči na počúvajúceho (artikulačná zreteľnosť, intonačná výraznosť, prednesová primeranosť) pri zachovaní všetkých ortoepických (a iných jazykových) noriem je známe ako **zvuková kultúra reči**.

2. Morfologická rovina

„Slovo ako najmenšia pomenúvacia jazyková jednotka je potenciálne dvojvýznamové“ (Mistrík, 1984, s. 98): má vecný, **lexikálny význam**, ktorý je predmetom záujmu lexikológie, a **gramatický význam**, ktorý je predmetom záujmu gramatiky. Tradične je **gramatika** chápaná ako náuka o spájaní a jej súčasťou je **morfológia** (tvaroslovie), ktorá sa zaoberá štruktúrou slov, a **syntax**, veda skúmajúca štruktúru vety. **Lexikálny význam** slova je to, čo dané slovo označuje, pomenúva. Je to význam slova vo vzťahu k fyzickému svetu. **Gramatický význam** slova vyjadruje vzťah medzi slovami naznačený gramatickými príponami. Každé ohybné slovo sa skladá z lexikálnej a gramatickej časti (t. j. z tvarotvorného základu a tvarotvorného formantu): *kmeň-ov.* Napríklad lexikálny význam slova *kmeň* je „(nerozvetvená) časť stromu, ktorá nesie korunu“ (*Krátky slovník slovenského jazyka*, s. 155). Slovo *kmeň* v závislosti od kontextu mení svoju podobu, ktorá sa prejavuje zmenou gramatických prípon vyjadrujúcich gramatický význam: (v *bútľavom*) *kmen**i*** či *nad kmeň**om*** (*vŕby*).

Obsahovú stránku gramatiky tvoria **gramatické kategórie** ako zovšeobecnené významy. Gramatická kategória je binárna, má obsah a formu. Pokiaľ ide o obsah, pojem gramatická kategória môže označovať slovné druhy. Pri takomto chápaní hovoríme o **primárnych** gramatických kategóriách, alebo o gramatických kategóriách vyššieho radu. K **sekundárnym** gramatickým kategóriám (gramatické kategórie nižšieho radu) patrí napríklad osoba, číslo, čas, pád atď. „Slovné druhy ako gramatické kategórie vyššieho radu sa charakterizujú určitým súborom gramatických kategórií nižšieho radu“ (Ondruš – Sabol, 1987, s. 163). Formálnym prostriedkom na vyjadrenie gramatickej kategórie je **gramatický tvar**. Napríklad *volajú* je gramatický tvar, ktorý vyjadruje 3. osobu množného čísla prítomného času.

Sekundárne gramatické kategórie sa v závislosti od typu jazyka vyjadrujú afixami alebo lineárne. V **analytických jazykoch**,

ku ktorým patrí napríklad angličtina, je afixácia zastúpená veľmi slabo a gramatické významy sa vyjadrujú autosémantickými slovami. Gramatiku teda tvorí syntax a gramatické kategórie. V analytických jazykoch dominujú analytické gramatické tvary, v ktorých lexikálna a gramatická časť stoja samostatne. Napríklad, v angličtine skutočnosť, že ide o 1. osobu jednotného čísla nevyjadruje osobitná pádová prípona, ale zámeno *I write – píšem*. V **syntetických jazykoch** (flektívne, napríklad slovenčina, alebo aglutinačné, napríklad maďarčina) sú gramatické významy vyjadrené afixálne, preto v týchto jazykoch možno hovoriť o štruktúre slova. Gramatická povaha jazyka teda závisí od jeho **typologickej charakteristiky**.

Morfematická štruktúra slova

Najmenšia časť slova, ktorá má význam je **morféma**. Okrem morfém sa pri segmentácii slov vyčleňujú aj **morfy**[4]. Sú to segmenty, ktoré nemajú význam, ale v slove plnia nejakú funkciu[5]. Podľa *Úvodu do štúdia jazykov* (Ondruš – Sabol, 1987, s. 164 – 169) sa v spisovnej slovenčine vymedzujú koreňové morfémy, gramatické morfémy, derivačné morfémy, predponové derivačné morfémy, modifikačné morfémy, formové morfémy a kongruenčné morfémy. Morfy môžu byť tematické, interfigované alebo spájacie.

Koreňová morféma. Predstavuje významové jadro slova. Táto základná morféma (koreň slova) je nositeľom lexikálneho významu, ktorý ostáva po oddelení všetkých morfém:

žen-a
žiak-Ø

[4] Slovenská lingvistika chápe termín **morfa** inak ako anglická lingvistika. Pozri napríklad Štekauer, P. (1993): *Essentials of English Linguistics*.
[5] V novšej lingvistickej literatúre sú označované ako *submorfémy* (pozri napr. Sokolová a kol. (1999): *Morfematický slovník slovenčiny.*

Gramatická morféma. Gramatické (relačné) morfémy sú všetky prípony súvisiace s časovaním a skloňovaním. Ide o pádové prípony podstatných mien, prídavných mien, zámen, čísloviek, gramatické segmenty prísloviek a slovesné osobné prípony:

stĺp-**ov**
čít-a**m**

Derivačná morféma. Derivačné morfémy možno nájsť v odvodených slovách. Sú to odvodzovacie prípony, ktoré stoja medzi koreňovou a gramatickou morfémou:

tlmoč-**ník**- Ø
tlmoč-**níč**-**k**-a

Predponová derivačná morféma. Je to osobitný typ odvodzovacej morfémy, ktorý stojí pred koreňovou morfémou. Ide o odvodzovaciu predponu:

vy-vol-a-ť
prí-tok-Ø

Modifikačná morféma. Ide o segment medzi koreňovou a gramatickou morfémou modifikujúci lexikálno-gramatický význam:

vol-**áv**-a-ť

Formová morféma. Je to morféma, ktorá vyjadruje slovesné tvary – neurčitok, prechodník, príčastie, minulý čas a rozkazovací spôsob:

nos-i-**ť**
nes-**úc**

Kongruenčná morféma. Táto morféma vyjadruje zhodu slova s nadradenou alebo inak prislúchajúcou lexikálnou jednotkou v rode, v čísle, prípadne v páde:

(on) čít-a-l-**Ø**-Ø
(ona) čít-a-l-**a**-Ø
čiern-**y** čaj

Tematická morfa. Je to samohláskový alebo nulový segment, ktorého funkciou je doplniť slovesný kmeň:

vol-**á**-m
rob-**í**-me

Interfigovaná morfa. Ide o rozširujúci segment chápaný ako pozostatok staršieho vývinového štádia slova:

diev-č-**at**-k-o

Spájacia morfa. Funkciou spájacej morfy je spojiť dve koreňové morfémy, eventuálne dva slovotvorné základy:

vod-**o**-vod-Ø
cest-**o**-pis-Ø

3. Slovné druhy

Slovné druhy sú lexikálno-gramatické triedy slov charakterizované istými spoločnými významovými a gramatickými vlastnosťami (Ondruš – Sabol, 1987). Na klasifikáciu slovných druhov sa využívajú morfologické, syntaktické, lexikálne a sémantické kritériá. Pri našom triedení slovných druhov plne vychádzame z *Úvodu do štúdia jazykov* (Ondruš – Sabol, 1987, s. 169 – 170).

Klasifikácia slovných druhov
Lexikálno-sémantické hľadisko:
a) **autosémantické** (plnovýznamové) – podstatné mená, prídavné mená, zámená, číslovky, slovesá a príslovky,
b) **synsémantické** (neplnovýznamové, pomocné) – predložky, spojky, častice a citoslovcia.

Na základe *gramatického významu*:
a) **ohybné** (flektívne) – podstatné mená, prídavné mená, číslovky a zámená (tieto triedy slov sa skloňujú, majú **deklinácie**) a slovesá, ktoré sa časujú, majú **konjugáciu**,
b) **neohybné** – príslovky, predložky, spojky a častice,
c) **amorfné** – citoslovcia.

Podľa *syntaktického kritéria*:
a) **autosyntagmatické** (majú úlohu vetného člena) – podstatné mená, prídavné mená, zámená, číslovky, slovesá a príslovky,
b) **synsyntagmatické** (nemajú úlohu vetného člena) – predložky, spojky a častice.

Podľa *všeobecného lexikálneho významu*:
a) **kvalitatívne slová** – podstatné mená, prídavné mená, príslovky a slovesá,
b) **kvantitatívne slová** – číslovky,

c) **deiktické slová** – zámená,
d) **gramatické slová** – predložky, spojky, častice,
e) **lexikálne nediferencované slová** – citoslovcia.

Pri popise jednotlivých slovných druhov vychádzame z prác Jozefa Mistríka *Moderná slovenčina* (1984, s. 101 – 143) a *Gramatika slovenčiny* (1994, s. 17 – 83).

Podstatné mená (substantíva)

- ohybné slová, ktoré pomenúvajú osoby, zvieratá, rastliny, veci, vlastnosti (*priezračnosť*, *sila*), deje (*zápis*, *prechádzka*, *úvaha*) a vnútorné stavy (*žiaľ*, *radosť, náchylnosť*)
- vo vete sa uplatňujú ako podmet, predmet, vetný základ, prísudok, prívlastok, príslovkové určenie a doplnok

Delia sa na

- **konkrétne** – existujú samostatne, sú chápané v širokom zmysle slova ako veci (*strom, haluz, mačka, Dunčo*);
  abstraktné – vlastnosti a javy, ktoré existujúce na veciach (*prvenstvo, dobrota, čas*);

- **všeobecné** *(apelatíva)* – vzťahujú sa na ktorýkoľvek predmet toho istého druhu a používajú sa neobmedzene v singulári i v pluráli;
  vlastné (*propriá*) – pomenúvajú jednotliviny istého druhu (*Gerlach, Nórsko, Slovák*), používajú sa iba v singulári;

- **životné** a
  neživotné
  - členenie dôležité len pri skloňovaní podstatných mien mužského rodu: ***životné*** *– muž, žiak*, ***neživotné*** *– kameň, lev*;

- **pomnožné podstatné mená** (*pluráliá tantum*)
  tvar plurálu označuje jednu vec: *váhy, dvere, nožnice*;

- **skupinové podstatné mená**
  pomenúvajú veci, ktoré sa vyskytujú v skupinách: *zápalky, vlasy*;

- **hromadné podstatné mená** (*kolektíva*)
  zhrnujúce pomenovania javov chápaných ako jeden celok: *skálie, zverina.*

Gramatické kategórie podstatných mien

Gramatickými vlastnosťami podstatných mien sú rod, číslo a pád. Pri skloňovaní podstatných mien sa využívajú skloňovacie vzory.

ROD

Lingvistika rozlišuje **prirodzený rod** (pri osobných podstatných menách, závisí od pohlavia) a **gramatický rod** (zhoda substantíva s adjektívom na základe formálnych znakov). Rod podstatných mien môže byť **mužský** (**maskulínum**), **ženský** (**feminínum**) alebo **stredný** (**neutrum**). Táto gramatická kategória je dôležitá pri skloňovaní substantív. Mnohé internacionálne a exotické slová sú nesklonné, napríklad *safari*, *matiné*, *pyré*.

ČÍSLO

Gramatická kategória čísla závisí od toho, či hovoríme o jednej veci (**jednotné číslo** – **singulár**), alebo o viacerých veciach (**množné číslo** – **plurál**). Formálne sa rozdiel v čísle vyjadruje relačnou morfémou, teda tvarom slova: *osoba – osoby, kôň – kone.*

Niekedy je nezhoda medzi tvarom slov a počtom vecí, ktoré dané slovo pomenúva. Ide o tzv. **plurália tantum** (**pomnožné podstatné mená**), ktoré tvarom množného čísla označujú jednu vec (*Vianoce, nožnice, husle*) a **singulária tantum**, ktoré majú iba tvar jednotného čísla. Špecifickú kategóriu singulárií tantum predstavujú **hromadné** a **látkové podstatné mená**. Tie majú iba tvar jednotného čísla, ale vyjadrujú množstvo niečoho (*zverina, skálie, kŕdeľ, štrk*).

PÁD

Gramatická vlastnosť pádu vyjadruje vzťah podstatného mena k vete. V spisovnej slovenčine je šesť pádov: **nominatív**, **genitív**, **datív**, **lokál** a **inštrumentál**. Tzv. **vokatív** už v spisovnej slovenčine nie je chápaný ako samostatný pád a využíva sa len veľmi okrajovo.

SKLOŇOVANIE

Spisovná slovenčina konvenčne využíva 12 skloňovacích vzorov, štyri vzory pre každý rod: v mužskom rode sú to vzory *chlap*, *hrdina*, *dub*, *stroj*, v ženskom rode sa využívajú skloňovacie vzory *žena*, *ulica*, *dlaň*, *kosť* a podstatné mená stredného rodu sa skloňujú podľa vzorov *mesto*, *srdce*, *vysvedčenie* a *dievča*. Skloňovací vzor (typ) sa vymedzuje na základe rodu (pri maskulínach aj na základe životnosti/neživotnosti) a relevantných gramatických morfém v nominatíve singuláru a v nominatíve plurálu.

Prídavné mená (adjektíva)

- pomenúvajú statické príznaky samostatne existujúcich substancií
- vo vete sa uplatňujú najmä ako **zhodné prívlastky**

Delia sa na

- **akostné** (*pekný, smelý*, *vysoký*): možno ich stupňovať (*múdry – múdrejší)*, ďalej slovotvorne rozvíjať (*úzky – uzučký – priúzky*) a tvoria antonymné dvojice (*pekný – škaredý*);

  vzťahové (*strieborný, denný*): sú vždy odvodené, nemôžu sa stupňovať;

  privlastňovacie: odvodzujú sa od osobných mien (*otcov*, *matkin*) a od zvieracích mien (*páví*, *kurací*).

Gramatické kategórie prídavných mien

Prídavné meno preberá od podstatného mena gramatickú kategóriu rodu, čísla a pádu (gramatická zhoda**, kongruencia**).

Stupňovanie prídavných mien

Akostné prídavné mená vyjadrujú vlastnosť, ktorú možno stupňovať. Rozlišujeme tri stupne:

pozitív (základný tvar) – ***komparatív*** (-*ší*) – ***superlatív*** (*naj*-).

Pri tvorení komparatívu sa niekedy vsúva morféma -*ej*-. Jej úlohou je odstrániť ťažko vysloviteľné spoluhláskové skupiny (*bystrejší*, *otvorenejši*);

- pri stupňovaní prídavných mien sa rešpektuje rytmický zákon,
- niektoré adjektíva majú nepravidelné stupňovanie: *dobrý, zlý, veľký, malý, pekný.*

Okrem uvedených troch stupňov prídavných mien existuje aj štvrtý, absolútny stupeň, tzv. ***elatív***. Tvorí sa pomocou **prefixu** (*premilý*), **deformáciou** (*kráááásny*), **pleonasticky** (*vysoký – vysoký*) a **lexikálnou supletivizáciou** (*vznešený, vynikajúci*).

Skloňovanie prídavných mien

Pri skloňovaní prídavných mien sa vychádza zo všetkých troch gramatických kategórií, ktoré majú adjektíva spoločné so substantívami, ku ktorým patria. Prídavné mená sa skloňujú podľa skloňovacích vzorov: *pekný*, *cudzí*, *otcov, matkin* a *páví*. Pri skloňovaní adjektív sa rešpektuje rytmický zákon.

Zámená (pronominá)

- zastupujú podstatné mená, prídavné mená, príslovky a číslovky

Delenie *podľa lexikálneho významu*:

- **osobné a zvratné**: *ja, ty, on, seba/sa ...* ;
  privlastňovacie: *môj, tvoj, náš, svoj...* ;
  ukazovacie: *ten, tá, to, tento, táto, toto, onen, toľký...* ;
  opytovacie: *kto, čo, ktorý, aký, čí, koľký...* ;
  vymedzovacie: *iný, ináč, všetok, každý, vždy, sám...* ;

neurčité: *niekto, niečo, daktorý, hocikto, voľakto ...*

Delenie *podľa gramatického významu*:

- **rodové** – majú charakter prídavných mien: *môj, aký, ktorý, ten...*;
  bezrodové – majú podobu podstatných mien: *ty, my, kto, čo...*

Skloňovanie zámen – vybrané javy

Pri osobných zámenách *ja, ty, on* sa rozlišujú dlhé (*mne, tebe, jemu*) a krátke (*ma, ťa, ho...*) tvary. Privlastňovacie zámená sa skloňujú podľa vzoru *môj*. Privlastňovacie zámená pre prvú a druhú osobu sa skloňujú podľa príslušného podstatného mena. Privlastňovacie zámená pre tretiu osobu sú nesklonné.

Číslovky (numeráliá)

- ohybné i neohybné slová s číselným významom, pri ich ohýbaní sa uplatňujú rovnaké gramatické kategórie ako pri podstatných menách

Delia sa na:

- **základné**: *jeden, dva, milión, štvrť...* ;
  skupinové: *jedno, dvoje, troje, desatoro...* ;
  radové: *prvý, druhý, desiaty, stý...* ;
  druhové: *dvojaký, trojaký, trojako...* ;
  násobné: *tri razy, dvojnásobný...* ;
  neurčité: *trochu, mnohý, viackrát...*

Terminologicky je potrebné rozlíšiť **číslovku** (slovný druh), **číslo** (číselný údaj vyjadrený číslicou) a **číslicu** (grafická značka cifry).

Skloňovanie čísloviek – vybrané javy

Základná číslovka *jeden* sa skloňuje v jednotnom aj v množnom čísle. Ostatné základné číslovky sa prirodzene skloňujú iba v množnom

čísle. Radové číslovky sa skloňujú podľa vzoru *pekný*, okrem čísloviek *tretí* a *tisíci*, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *cudzí*.

Slovesá (verbá)

- pomenovania dejov a stavov

Delia sa na

- **plnovýznamové –** vo vete majú funkciu vetných členov;
  pomocné – vo vete majú zväčša funkciu pomocných slov.

Plnovýznamové slovesá sa ďalej delia na

- **činnostné** (hovoriaci je východiskovým bodom). Tie môžu byť bezpredmetové (podmetové), napríklad *ísť, padať, vstúpiť, pracovať,* pri ktorých činnosť zasahuje iba podmet a predmetu sa nedotýka, a predmetové, napríklad *klamať, jesť, odolať,* pri ktorých činnosť vychádza od podmetu a zasahuje predmet (Mistrík, 1994, s. 60). Predmetové slovesá sú buď prechodné (tranzíva, predmet je v akuzatíve), alebo neprechodné (intranzíva, predmet je v inom páde).
- **stavové** (vyjadrujú stav alebo zmenu stavu), napríklad *hniť, vädnúť, kvitnúť, chorľavieť*.

Pomocné slovesá členíme na

- ***sponové*** – základným sponovým slovesom je sloveso *byť*, ktoré sa používa sa pri tvorení analytických slovesných tvarov:
  budúci čas – **futúrum** (*bude hovoriť*),
  minulý čas – **préteritum** (*hovoril som*),
  podmieňovací spôsob – **kondicionál** (*hovoril by som, bol by som hovoril*),
  trpný rod – **pasívum** (*je hovorené*).

- **fázové slovesá** – vyjadrujú jednotlivé fázy deja (začiatok, stred, koniec) a vždy sa spájajú s neurčitkom plnovýznamových slovies (*začal* písať, *zostáva* stáť);
- **limitné slovesá** – sú iba dve (*mať*, *ísť*) a v spojení s neurčitkom plnovýznamových slovies vyjadrujú stav deja pred jeho skončením:

  išlo ma rozhodiť – ale nerozhodilo,
  mal ho čert uchytiť – ale neuchytil;

- **modálne (spôsobové)** – sú to slovesá vyjadrujúce vôľu, povinnosť, schopnosť, možnosť: *chcieť, môcť, vedieť, smieť, musieť, mať...*

Gramatické kategórie slovies

Pri slovesách sa uplatňujú sekundárne gramatické kategórie: osoba, číslo, čas, spôsob, rod a vid.

OSOBA A ČÍSLO

Gramatická kategória OSOBA vyjadruje účasť/neúčasť na rozhovore. Autor prehovoru je 1. osoba (*ja*), príjemca výpovede je 2. osoba (*ty*). Nikto iný (niečo iné) ako expedient a percipient je 3. osoba (*on, ona, ono*). Všetky osoby môžu byť v jednotnom alebo v množnom ČÍSLE: *my, vy, oni/ony.*

ČAS

Vyjadruje, či dej, o ktorom hovoríme, práve prebieha (**prítomný čas** – **prézent**), už prebehol (**minulý čas** – **préteritum**) alebo prebehne (**budúci čas** – **futúrum**).

SPÔSOB

Ide o gramatickú kategóriu, ktorá predstavuje gramatické vyjadrenie modality. To znamená, či sa z hľadiska podávateľa dej uskutočňuje (**oznamovací spôsob – indikatív),** mohol by sa uskutočniť

(**podmieňovací spôsob** – **kondicionál**) alebo si podávateľ výpovede uskutočnenie deja žiada (**rozkazovací spôsob** – **imperatív**).

ROD

Ak subjekt dej vykonáva (**agens**), hovoríme o **činnom rode** (**aktívum**). Ak je subjekt dejom zasahovaný (**paciens**), ide o **trpný rod** (**pasívum**). Zo slovesa v činnom rode možno identifikovať činiteľa deja: *napísala – ona, vedúca....* Ak je sloveso v trpnom rode, činiteľ deja sa zistiť nedá: *bolo napísané, bolo povedané...*

VID (ASPEKT)

Lexikálno-gramatická kategória **vidu** (**aspektu**) sa týka trvania, prípadne opakovania deja. Majú ju všetky slovanské slovesá. Slovesá, ktoré vyjadrujú dej s ohraničeným trvaním, sú **dokonavé** (*volať*, *poliať*) a tie, ktoré označujú dej s neohraničeným trvaním, sú **nedokonavé** (*volávať*, *polievať*). Z hľadiska kategórie vidu slovesá môžu byť **jednovidové** i **dvojvidové**.

Časovanie slovies

Sloveso je ohybný slovný druh, ktorý neskloňujeme, ale časujeme podľa 14 slovesných vzorov vymedzených na základe morfematickej analýzy. Príslušný časovací vzor určujeme na základe súboru tematických morf vyčlenených v piatich tvaroch (1. osoba singuláru, 3. osoba plurálu, neurčitok, préteritum a trpné príčastie). Sedem typov slovies nemá pravidelné časovanie. Prehľad časovacích vzorov a ich tematických morf možno nájsť napríklad v knihe *Gramatika slovenčiny* (Mistrík, 1994, s. 71 – 74).

Slovesné tvary

Slovesné tvary sú

- **určité** (môžu byť vo vete prísudkom, vyjadrujú predikatívnosť): prézent (*čítam*, *skáčete*), imperatív (*čítaj*, *skáčte*), prechodník (*čítajúc*, *skáčuc*) a činné príčastie prítomné (*čítajúci*, *skáčuci*);

- **neurčité** (slovesný jednoduchý prísudok sa nimi nevyjadruje): infinitív (*čítať, skákať*), minulý čas (*čítal, skákal*), činné príčastie minulé (*mihnuvší sa*), trpné príčastie (*čítaný*, *spadnutý*), slovesné podstatné meno (*čítanie, skákanie*).

Príslovky (adverbiá)

- neohybné slovné druhy, vyjadrujúce okolnosti alebo vlastnosti slovesného deja, prídavných mien a iných prísloviek

Delia sa na

- **okolnostné** – spájajú sa s dejovými slovami (*potme*, *posediačky, navrchu)* a

  vlastnostné, ktoré sa spájajú so slovesami, s prídavnými menami alebo s inými príslovkami a ďalej sa rozdeľujú na akostné (*zmätene*, *veselo*) a vzťahové (*heslovite*, *rovnako*).

Okolnostné aj vlastnostné príslovky môžu vyjadrovať miesto (*domov*, *blízko*), čas (*ráno*, *dávno*), spôsob (*nahlas*, *čiastočne*) a príčinu (*omylom*, *nechcene*).

Tvorenie prísloviek

Príslovky tvoríme od akostných prídavných mien príponami **-o**, **-e**, **-y** (*veselo*, *krásne*, *sestersky*). Ako príslovky začali fungovať aj niektoré slovesné tvary zakončené na **-mo** (*rozkročmo*, *skusmo*).

Stupňovanie prísloviek

Príslovky, rovnako ako prídavné mená, môžu mať tri stupne: **pozitív** (*krásne, striedmo*) – **komparatív** (*krajšie, striedmejšie*) – **superlatív** (*najkrajšie, najstriedmejšie*).

Predložky (prepozície)

- neohybné slová, ktoré vyjadrujú predmetové, príslovkové a prívlastkové vzťahy

Podľa svojej funkcie sa delia na

- **prvotné** (primárne, fungujú len ako predložky): *v, z, na, k/ku...* a
  druhotné (sekundárne, vznikli z iných slovných druhov): *okolo, pomocou ...*

Spojky (konjunkcie)

- neohybné slová, ktoré vyjadrujú vzťahy medzi vetnými členmi alebo vzťahy medzi vetami

Delíme ich na

- **priraďovacie (parataktické)** – spájajú gramaticky rovnocenné jednotky:
  zlučovacie – *a, i, aj, ani*;
  stupňovacie – *ba, i, aj, ani, ba aj, ba ani*;
  odporovacie – *ale, no, ibaže, avšak*;
  vylučovacie – *alebo, buď, či*;
  príčinné (vysvetľovacie) – *veď, teda, totiž, a to*;
  dôsledkové – *i tak, aj tak, ani tak, a preto.*

  podraďovacie (hypotaktické) – spájajú gramaticky nerovnocenné jednotky:
  subjektové, objektové, prívlastkové, doplnkové (význam súvisí s vetným členom, na ktorý sa viaže vedľajšia veta) – *že, keď, aby, žeby, keby, či ...* a
  príslovkové – *keď, kým, až, aby, keďže, takže ...*

Častice (partikuly)

- podávateľ nimi vyjadruje osobný postoj k výpovedi; zaraďujú výpoveď do kontextu alebo do situácie

Členia sa na

- **uvádzacie** – nadväzujú na situáciu alebo na kontext, pričom môžu pripájať **(pripájacie**) – *a, aj, ale, teda, však...* a/alebo pobádať (**pobádacie**) – *nech, vari, kiež, čo by...*;

- **vytyčovacie** – nadväzujú na kontext alebo situáciu a zároveň vyjadrujú rôzne významové odtienky z pozície podávateľa: vysvetľujú – **vysvetľovacie** (*skrátka, vlastne, údajne, vraj...*), hodnotia – **hodnotiace** (*asi, azda, hádam, žiaľ, ledva ...*) alebo zdôrazňujú – **zdôrazňovacie** (*akurát, hlavne, predovšetkým, zvlášť...*).

Častice sa od spojok odlišujú tým, že stoja len pred jednou jednotkou a patria len jednej jednotke (vete alebo celému slovu). Spojky stoja medzi dvoma jazykovými jednotkami.

Citoslovcia (interjekcie)

- tieto amorfné slovné druhy vyjadrujú spontánnu reakciu na neočakávanú situáciu

Delia sa na

- **vlastné interjekcie**
  citové – *och, joj, fuj, jaj ...* ;
  vôľové – *hľa, ľaľa, pst, čit ...*

K vôľovým citoslovciam patria aj niektoré pozdravy (*pa, čau, ahoj*) a

onomatopoje – zvuk napodobňujúce slová, tzv. zvukomalebné slová (*bác, tik-tak, hav, mau...*).

4. Syntaktická rovina

Syntaktickú rovinu jazyka tvoria syntagmy, vety, jednoduché a zložené súvetia. Jazykovedná disciplína, ktorá skúma syntaktickú rovinu, teda sa zaoberá vzťahmi medzi slovami vo vete, vetnými členmi a vetami, je **syntax** (**skladba**). Spolu s morfológiou je súčasťou gramatiky.

Najjednoduchšie syntaktické konštrukcie sú **syntagmy**. Náuka o syntagmách je **syntagmatika**. **Syntagma** (**sklad**) je „minimálne významové, štruktúrne uzavreté spojenie dvoch (zriedkavejšie viacerých) plnovýznamových slov vo vete, ktoré odráža nejaký vzťah z reálnej skutočnosti“ (Ondruš – Sabol, 1987, s. 190; cit. podľa Oravec 1959, s. 3). Je to teda bilaterálna jednotka, ktorá má formu a obsah (význam). Medzi spojeniami v syntagme môžu byť tri druhy vzťahov, ktoré majú svoj odraz v troch základných druhoch syntagiem:

1) určovací vzťah – **determinatívna syntagma**: vyjadruje vzťah podradenosti, to znamená, že jeden vetný člen v syntagme (nadradený, determinovaný) určuje druhý (podradený, determinujúci), napríklad *nová kniha, napísať prednášku*;

2) prisudzovací vzťah – predikatívna syntagma: predstavuje vzťahovanie prísudku k podmetu vo vete. Je to jadro gramatickej stavby vety, podmet a prísudok (*Slnko svieti*);

3) priraďovací vzťah – koordinatívna syntagma: vyjadruje vzťah priradenosti (koordinácie) dvoch alebo viacerých rovnocenných vetných členov, napríklad *študentky a študenti*.

Uvedené syntaktické vzťahy sa vyjadrujú:

- **zhodou (kongruenciou*)*** – obidva členy v syntagme majú rovnaký pád, rod, číslo alebo osobu, napríklad: *náš pes* (determinatívna syntagma), *pes odbehol* (predikatívna syntagma);
- **väzbou (rekciou**) – sloveso ako nadradený člen určuje pádovú príponu podstatných mien, napríklad: *vžiť sa do niečoho*, *nerozumieť čomu, nechápať čo*;

- **primkýnaním (adjunkciou)** – závislosť medzi členmi syntagmy sa vyjadruje syntakticky slovosledom (polohou) alebo intonáciou, napríklad: *mladosť – radosť, staroba – choroba*, *smiech nasilu*.

VETA

Veta je základná komunikatívna jednotka, ktorú tvorí systém navzájom prepojených gramatických a sémantických prvkov. Veta predstavuje model, abstraktný vzorec, ktorý vznikol na základe abstrakcie množstva konkrétnych realizácií vety, teda **výpovedí**.

Delenie viet

- **podľa obsahu** (sémantika vety) **a komunikačnej platnosti** (vzťah medzi expedientom a percipientom)**:**
  - **oznamovacie vety** (enunciatívne): slovesné tvary v oznamovacom spôsobe, – *Veľký pes bežal po záhrade*.
    Osobitným typom oznamovacích viet sú **podmieňovacie vety** (kondicionálne): sloveso je v podmieňovacom spôsobe – *Mohli by im to povedať*.
  - **opytovacie vety** (interogatívne): vyjadrujú výzvu na zistenie modálnosti prísudku (**zisťovacie otázky** – *Pôjdete aj vy*?) alebo výzvu na doplnenie časti vety (**doplňovacie otázky** – *Kto príde*?) (Ondruš – Sabol, 1987, s. 194).
  - **žiadacie vety:** vyjadrujú cieľ expedienta ovplyvniť konanie príjemcu, môžu byť
    rozkazovacie (imperatívne) – *Prestaň kričať!* alebo
    želacie (dezideratívne) – *Bodaj by to tak bolo*!
  - **zvolacie vety** (exklamatívne): ide o expresívne verzie ostatných typov viet.

- **podľa gramatickej stavby:**
  - **jednoduché vety:**
    jednočlenné: veta, ktorá nemá prisudzovací sklad, iba vetný základ, napríklad *Mrzne*.

dvojčlenné: veta, v ktorej je prisudzovací sklad, teda podmet a prísudok, napríklad *Slnko svieti*.

- **súvetia:**

  jednoduché: vznikajú spojením dvoch jednoduchých viet

  priraďovacie súvetia: tvoria ich dve rovnocenné vety, napríklad *Buď večer počúvala rádio, alebo čítala.*

  podraďovacie súvetia: sa skladajú z nadradenej a z podradenej vety, teda z dvoch nerovnocenných *viet,* napríklad *Každý večer čítala knihu, ktorá sa jej vôbec nepáčila.*

  zložené: vznikajú spojením troch a viacerých viet

VETNÝ ČLEN

Každá veta sa môže rozložiť na syntagmy a tie na vetné členy. Vetným členom môžu byť všetky **plnovýznamové (autosémantické) slovné druhy**. **Základné vetné členy** sú podmet, prísudok a vetný základ. **Rozvíjacie vetné členy** sú predmet (priamy, nepriamy), prívlastok (zhodný, nezhodný, prístavok), príslovkové určenie (miesta, času, príčiny a spôsobu) a doplnok (podmetový, predmetový).

SLOVOSLED

V slovenčine ako vo flektívnom jazyku, v ktorom sa vzťahy medzi slovami vyjadrujú gramatickými príponami, je poradie slov vo vete v porovnaní s analytickými jazykmi, akým je napríklad angličtina, relatívne voľné. Ale aj slovosled slovenskej vety musí dodržiavať isté pravidlá. Základné kritériá poradia slov vo vete sú významový, gramatický a rytmický činiteľ.

Významový činiteľ: usporiadanie slov vo vete závisí od situácie alebo od kontextu. V prípade tzv. **objektívneho slovosledu** je východisko výpovede, ktoré nadväzuje na situáciu a/alebo kontext, na začiatku a nová, významovo dôležitejšia časť, teda jadro výpovede je

na jej konci (východisko – tranzitná časť – jadro). Ak sa jadro výpovede presunie na jej začiatok, hovoríme o **subjektívnom slovoslede** (jadro – východisko). Napríklad. *Môj brat pracuje v továrni*. – *V továrni pracuje môj brat*.

Gramatický činiteľ: pozícia niektorých slov vo vete je záväzná z gramatických dôvodov, napríklad atributívna syntagma *silný vietor*.

Rytmický činiteľ: rytmický činiteľ určuje záväzné postavenie enklitík (príklonky), ako sú krátke zámenné tvary (*ja, si, ťa, mi, ho*...), tvary pomocného slovesa *byť* a častica *by*, vždy na druhom mieste po prestávke v rečí, napríklad *Napísal som* ..., *Vyzvali ho*...

5. Lexikálna rovina

Lexikológia (z gréckeho *lexis* = slovo a *logos* = reč, učenie) je náuka o slovnej zásobe jazyka a o vlastnostiach slov. Slovná zásoba – **lexika** – označuje všetky slová daného jazyka a je jednou z najdynamickejšie sa rozvíjajúcich oblastí jazyka.

Slovo je samostatne existujúca formálno-významová jednotka jazyka, ktorá má pomenúvaciu a označovaciu funkciu. Je to **jazykový znak**. Náuka o znakoch sa nazýva **semiotika**. Avšak slovo ako znak nie je iba kombináciou formy a jej významu, ale zahŕňa i označovanú vec mimojazykovej skutočnosti. Problematika lexikológie nie je obmedzená iba na inventár slov v jazyku, ale je omnoho komplexnejšia, venuje sa aj otázke vzniku a vývinu slov, ich klasifikácii či vzájomným vzťahom, do ktorých slová vstupujú na základe svojho významu. J. Mistrík (1984) delí problematiku súčasnej lexikológie na:

- rozvoj slovnej zásoby,
- diferenciáciu slov,
- sémantickú paradigmatiku,
- formálnu štruktúru slova,
- lexikografiu.

Rozvoj slovnej zásoby

Slovná zásoba každého jazyka – slovenčinu nevynímajúc – je veľmi úzko spätá s rozvojom spoločnosti, ktorá daný jazyk používa. V slovnej zásobe jazyka sa odrážajú všetky kultúrne, spoločenské, politické či ekonomické zmeny v spoločnosti. Niektoré slová zanikajú, či menia svoj význam, pretože postupne zaniká to, čo pôvodne označovali, iné slová musia vzniknúť, aby používatelia jazyka mohli pomenovať nové javy, predmety, okolnosti. Nové slová

sa do jazyka môžu dostať dvomi spôsobmi: vytváraním nových slov zo slov domáceho pôvodu a preberaním slov z iných jazykov.

Tvorenie nových slov

Nová slová sa z už existujúcich slov domáceho pôvodu tvoria najmä **odvodzovaním**, **skladaním**, **spájaním** a **skracovaním**.

Odvodzovanie (derivácia)

Odvodzovanie je slovotvorný proces, pri ktorom sa k **slovnému základu** pridáva **predpona** (*pre-robiť*), **prípona** (*zver-inec*) alebo predpona a prípona súčasne (*prí-byt-ok*). Je to najproduktívnejší spôsob tvorenia nových slov v slovenčine. Až dve tretiny slov z domácej slovnej zásoby vznikli odvodzovaním.

Skladanie

Výsledkom tohto slovotvorného procesu sú tzv. **zložené slová**, napríklad *veľkomesto* (*veľk-o-mesto*), ktoré vznikajú skladaním (kompozíciou), alebo kombináciou kompozície a derivácie, napr. *slovotvorba* (*slov-o-tvor-ba*).

Spájanie

Spájaním slov vznikajú **združené pomenovania** (*telesná výchova*, *obchodná akadémia*).

Skracovanie

Skracovaním slov vznikajú **skratky** (*SND* – Slovenské národné divadlo, *Mgr*. – magister, *atď*. – a tak ďalej) a **značky** (*km* – kilometer).

Špecifickými procesmi pri obohacovaní slovnej zásoby sú **univerbizácia** a **multiverbizácia**. Pri **univerbizácii** ide o nahradenie viacslovného analytického pomenovania (združeného pomenovania) pomenovaním jednoslovným (syntetickým). Napríklad, *obývacia izba* – *obývačka*. V prípade, že sa namiesto jednoslovného pomenovania

použije viacslovné pomenovanie, hovoríme o **multiverbizácii**. Napríklad, *zapisovať – robiť zápis*.

Preberanie slov

Preberanie slov z lexikónu iných jazykov je bežným spôsobom rozširovania slovnej zásoby. Intenzita „požičiavania si“ slov z iných jazykov závisí od mnohých hospodárskych, kultúrnych či politických faktorov a v jednotlivých obdobiach existencie daného jazyka je rôzna. **Cudzie slová**, teda príležitostne vypožičané, majú grafické, fonetické, morfologické a derivačné znaky, ktorými sa odlišujú od slov domáceho pôvodu. Napríklad, anglické slová *charter, check-in*. Slová už zdomácnené – **prevzaté slová** – sú také, ktoré prispôsobili svoju grafickú a zvukovú podobu, ale aj morfologické a derivačné črty domácim slovám, ako napríklad slová *manažér, mejl*.

Podľa J. Mistríka (1984, s. 49) v slovnej zásobe spisovnej slovenčiny možno nájsť slová z viac ako 30 jazykov. V našom lexikóne sú napríklad

- gótske slová (*chlieb*, *sklo*...),
- slová latinského pôvodu (*móres*, *kostol* ...),
- germánske slová (*jarmok*, *šľachta* ...),
- slová z rumunčiny (*bryndza*, *fujara*, *valach* ...),
- maďarské slová (*korbáč*, *koč* ...),
- slová z angličtiny, súvisiace so športom, jedlom a modernými technológiami, ale aj
- slová z taliančiny, ruštiny, češtiny... atď.

Cudzie slová, ktoré sa paralelne používajú vo viacerých jazykoch, označujeme ako **internacionálne slová**. Ide prevažne o slová gréckeho (*telegram*, *gigant*, *logaritmus* ...) a latinského pôvodu (*transport*, *deputácia*, *diéta*...).

Slová z cudzích jazykov sa môžu prebrať v pôvodnej podobe alebo sa prekladajú. V prípade prekladania slov a slovných spojení z cudzieho jazyka hovoríme o **kalkovaní**. Preklady, ktoré pri tomto

procese vzniknú, sú známe ako **kalky**. Kalky môžu byť **sémantické**, ktoré vznikli doslovným prekladom (napríklad v jazykovede používaný termín *koreň* – preložené z nemeckého *Wurzel*, ktoré zase vzniklo z latinského termínu *radix*). Ak sa preloží celá morfematická alebo slovotvorná štruktúra, vzniknú **slovotvorné kalky** (napr. *samohláska* z nemeckého *Selbstlaut*). Kalkovanie je produktívnym spôsobom rozširovania slovnej zásoby najmä v oblasti odbornej terminológie, kde často popri sebe funguje cudzí aj kalkovaný výrazový prostriedok. Napríklad, *network – sieť*.

V prípade, že hovoriaci nevhodne použije cudzie (prevzaté) slovo namiesto zvukovo podobného slova iba preto, že nepozná jeho význam, hovoríme o **malapropizmoch**. Napríklad, *filagória* namiesto *filharmónia* alebo *laborovať* namiesto *lavírovať*.

Diferenciácia slov

Slová tvoriace slovnú zásobu jazyka možno na základe rôznych kritérií súvisiacich s vekom slov, ich pôvodom, frekvenciou výskytu či oblasťou používania roztriediť do rôznych skupín.

TRIEDENIE SLOV Z HĽADISKA
PÔVODU:

- **domáce slová** – *piť, dnes, hora, dobrý, zlý*...;
- **prevzaté slová** – *kostol, radar, kaleráb*... ;
- **cudzie slová** – *jogurt, lilipután*... ;
- **internacionálne slová** – *diéta*, *export* ...

HISTORICKEJ PRÍZNAKOVOSTI

- **historizmy** (historické slová) – sú to slová, ktoré v minulosti pomenúvali reálie, ktoré dnes už v spoločnosti nenájdeme: *dereš, fiaker, groš, četník*;
- **archaizmy –** slová, ktoré sa v súčasnej spisovnej slovenčine už nepoužívajú, pretože boli nahradené modernejšími

výrazmi: *počty* (aritmetika), *amice* (priateľ), *bramä* (bremeno);

- **zastarané slová –** sú to spisovné slová, ale v súčasnej spisovnej slovenčine sú už vnímané ako nemoderné – *banovať, špásovať, porúčam sa*;
- **neologizmy** – novoutvorené slová, ktorá sa zaraďujú do slovnej zásoby.

FREKVENCIE

- **aktívna slovná zásoba** – slová, ktoré sa používajú v bežnej reči a sú zrozumiteľné všetkým používateľom daného jazyka;
- **pasívna slovná zásoba** – slová, ktoré sa v bežnej reči nepoužívajú a sú zrozumiteľné len časti používateľov daného jazyka

TERITORIÁLNEHO

- **dialekty** – slová používané na obmedzenom geografickom priestore, teritóriu. Základné delenie nárečových oblastí Slovenska je na východoslovenské nárečia, stredoslovenské nárečia a západoslovenské nárečia.

SOCIÁLNEHO

- **slang** – nespisovné výrazy národného jazyka používané v určitej skupine ľudí, ktorí majú rovnaké záujmy (**skupinový slang**) alebo sa zaoberajú tou istou činnosťou (**profesionálny slang**);
- **argot** – druh slangu, ktorý určité skupiny ľudí používajú s cieľom utajiť obsah ich výpovedí pred okolím;
- **žargón** – výrazové prostriedky používané pri komunikácii istej sociálnej alebo profesionálnej vrstvy ľudí, patria sem slangové, ale aj úzko odborné slová.

EXPRESÍVNOSTI

- **neutrálne (nocionálne) slová** – sú to vecné, štylisticky neutrálne slová, ktoré tvoria základ slovnej zásoby;
- **expresívne slová** – sú to citovo zafarbené, štylistický príznakové slová, ktorými človek vyjadruje svoj subjektívny (pozitívny alebo negatívny) postoj k pomenúvanej skutočnosti. Patria sem:
    - **eufemizmy** – vyjadrujú sympatie hovoriaceho, zjemňujú jazykový prejav – napr., *odísť* namiesto *umrieť*;
    - **dysfemizmy** – expresívne výrazy, ktoré zveličujú negatívne črty, napr. *zgegnúť* namiesto *umrieť*;
    - **pejoratíva** – hanlivé slová, ktorými sa vyjadruje pohŕdavý postoj, napr., *brloh* namiesto *byt*; **vulgarizmy** – neslušné, spoločensky nevhodné slová;
    - **deminutíva –** zdrobneniny – *sloník, mačička*;
    - **augmentatíva** – protiklad k deminutívam, zveličujúce slová, – *stromisko*, *kocúrisko* a
    - **laudatíva (hypokoristiká)** – slová využívané v dôverných rodinných rozhovoroch – *mama, dedo, ujo, Miško.*

ŠTYLISTICKEJ PRÍSLUŠNOSTI

- **hovorové slová (kolokvializmy)** – slová, ktoré sú súčasťou súkromných (hovorených) prejavov, patria do jadra slovnej zásoby **hovorového štýlu,** napr., *čistička, diaľkar*;
- **publicizmy (žurnalizmy)** – slová a slovné spojenia charakteristické pre **publicistický štýl**, napr. *naštartovať ekonomiku*, *naliať finančné prostriedky*;
- **administrativizmy (kancelarizmy)** – výrazy vyskytujúce sa v úradných dokumentoch **administratívneho štýlu**, mnohé z nich majú povahu termínu, napr. *splnomocnenie, penále*;

- **poetizmy** – pomenovania, ktoré sú súčasťou básnickej lexiky a často sa vyznačujú svojimi zvukovými kvalitami, napr. *ľúty, žertva*;
- **knižné slová** – slová vyskytujúce sa v písomných prejavoch verejného styku (**náučný**, **publicistický** a **administratívny štýl**), sú to najmä výrazy cudzieho pôvodu, napr., *progres, substancia*;
- **konfesionalizmy (biblizmy)** – slová charakteristické pre náboženské prejavy, napr. *Desatoro, Písmo sväté.*

Sémantická paradigmatika

Sémantika je jazykovedná disciplína, ktorá sa zaoberá vzťahom medzi slovom a jeho významom, je to náuka o význame slov. Sémantické (významové) súvislosti slova vyjadruje tzv. **sémantický trojuholník** (Obr. 2) autorov C. K. Ogdena a I. A. Richardsa:

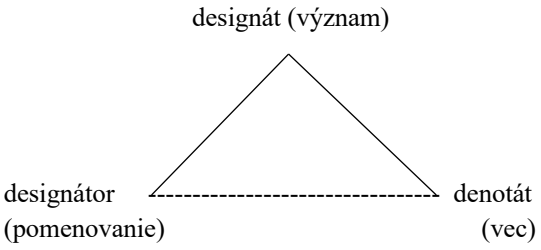

Obr. 2 Sémantický trojuholník

Denotát označuje vec, predmet, jav či udalosť. **Designát** je význam, zmysel, pojem. **Designátor** je samotné slovo, teda pomenovanie. Napríklad: designátor – *pero,* designát *(*význam, teda to, čo si predstavíme, keď počujeme dané slovo) – predmet určený na písanie

– denotát – konkrétny predmet, ktorému hovoríme pero. Vzťah medzi designátorom, pomenovaním a designátom, teda tým, aký má pomenovanie význam, je predmetom záujmu sémantiky.

Vzťah medzi slovom a inými slovami vo vete (výpovedi) je **vzťah syntagmatický**. Vzťahy slova k iným slovám v rámci jazykového systému označujeme ako **paradigmatické** (pozri Obr. 3).

Obr. 3 Syntagmatické a paradigmatické vzťahy v jazyku

Sémantické paradigmatické rady tvoria napríklad homonymá, synonymá a antonymá.

HOMONYMÁ (rovnozvučné slová)

- slová, ktoré majú identickú zvukovú podobu, ale odlišujú sa svojím lexikálnym alebo gramatickým významom.

V prípade, že zvukovo identické slová majú odlišný lexikálny význam hovoríme o **lexikálnych homonymách**. Lexikálna homonymia obyčajne vzniká medzi domácim a cudzím slovom. Napríklad, *čelo* – časť hlavy a hudobný nástroj, *úhor* – ryba a zem. Ak sú slová totožné vo svojej zvukovej forme, ale odlišujú sa grafickou podobou, ide o **zvukové homonymá**. napríklad *plot – plod*, *prach – prah*. O **gramatických homonymách** hovoríme vtedy, ak identická forma zodpovedá rozdielnym gramatickým významom, napríklad *otcov* – podstatné meno, prídavné meno, *žila* – podstatné meno, sloveso.

POLYSÉMIA (viacvýznamovosť)

- jedno slovo má viac významov, pričom významy daného slova sú prepojené rôznymi vzťahmi (napr. na základe podobnosti, intenzity atď.)
  Napríklad, *hlava* – časť tela, vedúca osobnosť, hlava kapusty, motora...

SYNONYMÁ (rovnoznačné slová)

- sú to slová, ktoré majú rovnaký alebo podobný význam. Medzi synonymami vo väčšine prípadov existujú isté odlišnosti (líšia sa napríklad pôvodom, štylistickými príznakmi atď.). Napríklad *antonymum* (z gréčtiny) – *opozitum* (z latinčiny).

J. Mistrík (1984) delí synonymá na dve skupiny, na ideografické a štylistické synonymá. **Ideografické synonymá** sú významovo zhodné slová, ktoré sa odlišujú obsahom a rozsahom. Môže byť medzi nimi vzťah

a) **čiastočnej zhody**: *chlapec – žiak*, *utekať – pretekať;*

b) **podradenosti** (**hyponymie)/nadradenosti** (**hyperonymie)**: *vták – vrabec, škola – univerzita*;

c) **vzťah intenzity**: *hnev – zúrivosť, pršať – mrholiť.*

Štylistické synonymá sú rovnoznačné slová, ktoré sa odlišujú štylistickým zafarbením: *luna – mesiac*, *ukradnúť – odcudziť – potiahnuť – šlohnúť* (Mistrík, 1984, s. 74 – 75).

Kým homonymá bývajú dvojčlenné, synonymá môžu vytvárať celé rady (tzv. **synonymický rad)**: *novina – správa – zvesť.*

ANTONYMÁ (OPOZITÁ)

- slová s protikladným, vzájomne si protirečiacim významom. Delia sa na

a) **kontrárne:** vyjadrujú krajné (hraničné) hodnoty istého radu, pričom medzi krajnými hodnotami obyčajne existujú rôzne gradačné stupne: *dobrý – zlý*, *vysoký – nízky*, *horúci – studený*;

b) **komplementárne (kontradiktorické):** negácia jedného znamená potvrdenie druhého a medzi antonymami nie sú gradačné stupne: *živý – mŕtvy*, *pravda – lož*, *slobodný – ženatý*;
c) **vektorové:** vyjadrujú smerovo protikladné deje, vlastnosti a príznaky: *zväčšovať – zmenšovať*, *vchádzať – vychádzať*, *začínať – končiť*;
d) **pragmatické:** ide o slová, ktoré, stojac oproti sebe, vytvárajú zdanlivú protikladnosť: *muž – žena*, *pes – mačka*, *môj – tvoj*.

Formálna štruktúra slova

Každé slovo má svoju vonkajšiu, formálnu stránku aj stránku vnútornú, obsahovú. Výsledkom analýzy formálnej stránky slova je jeho štruktúra. **Štruktúra slova** môže byť dvojaká: **morfematická** a **slovotvorná**. O morfematickej štruktúre slova sme písali v časti 2. Morfologická rovina. Pripomíname, že pri morfematickej štruktúre slova sme vymedzovali morfémy a morfy a že ich počet sa v jednotlivých slovách môže líšiť. **Slovotvorná štruktúra slova** je vždy ***dvojčlenná, binárna***. V každom slovo je **slovotvorný základ** a tzv. **slovotvorný formant**, ktorého súčasťou je aj ohýbacia prípona. Napríklad, v slove *skalný:*
skal- je slovotvorný základ a *-ný* je slovotvorný formant zložený zo slovotvorného segmentu (derivačnej morfémy) *-n-* a gramatickej prípony *-ý*.

Slovotvorným základom môže byť každé slovo (aj odvodené), ku ktorému pripájame slovotvorný formant (slovotvorná prípona, slovotvorná predpona). V jazyku nájdeme aj slová, ktoré vznikli spojením viacerých (minimálne dvoch) slovotvorných základov. Nazývajú sa **kompozitá** (napr., *kníhtlačiar* = *kníh* + *tlač-* iar).

Frazeológia

Frazeológia je jazykovedná disciplína, ktorej objektom výskumu sú frazémy a ich vlastnosti. **Frazémy** (frazeologické jednotky) sú jazykové jednotky, ktoré vznikli spojením viacerých slov do jedného celku, ktorý nepriamo, expresívne, obrazne niečo pomenúva. Napríklad, *klepnúť po prstoch*, *bod mrazu*. Medzi frazémy patria aj **príslovia** a **porekadlá**. Osobitným typom frazeologických jednotiek sú **idiómy**. Ide o ustálené slovné spojenia, ktorých obrazný, prenesený význam nie je daný súhrnom významov jednotlivých zložiek. Napríklad, *zaspať na vavrínoch* alebo *zahryznúť si do jazyka*. Sú preto charakteristické doslovnou nepreložiteľnosťou do iných jazykov.

Lexikografia

Lexikografia je jazykovedná disciplína, ktorá sa venuje vedeckým princípom a metódam zostavovania slovníkov.
Slovníky možno rozdeliť na dve základné kategórie, a to na slovníky

- **informatívne**, ktoré ponúkajú všestranné poučky o všetkom, okolo nás; môžu byť *encyklopedické* (všeobecné), alebo *odborné* a
- **jazykovedné**, ktoré sa z hľadiska obsahu a rozsahu ďalej delia na *malé* (školské, vreckové), *stredné* (príručky) a *veľké* (akademické).

Pri ďalšom triedení jazykovedných slovníkov sa uplatňujú rôzne sémantické, formálne či diachrónne kritériá. K najbežnejším typom týchto slovníkov patria

- **výkladové, prekladové, synonymické slovníky**,
- **terminologické** – vysvetľujú význam odborných termínov,
- **slovníky cudzích slov**,
- **frekvenčný slovník** – slová v nich sú usporiadané podľa frekvencie výskytu v súvislých textoch,
- **ortoepický slovník**,

- **pravopisný slovník**,
- **slovník skratiek**,
- **frazeologické slovníky**,
- **etymologické slovníky**,
- **nárečové slovníky**,
- **slovník neologizmov** atď.

V súčasnosti majú mnohé slovníky okrem tlačenej aj elektronickú podobu. Na internetových stránkach Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied je dostupný *Krátky slovník slovenského jazyka 4* z roku 2003, *Pravidlá slovenského pravopisu* z roku 2013, *Slovník súčasného slovenského jazyka A – G, H – L, M – N* (z rokov 2006, 2011, 2015), *Retrográdny slovník súčasnej slovenčiny* (rok 2018), *Slovník cudzích slov (akademický)* z roku 2005, *Synonymický slovník slovenčiny* z roku 2004, *Slovník slovenského jazyka* (1959 – 1968), ako aj historické slovníky atď. (podrobnejšie pozri https://slovnik.juls.savba.sk/).

6. Štylistická rovina

Jazykovedná disciplína, ktorá sa zaoberá výstavbou a fungovaním rečových komunikátov, teda textov, je **štylistika**. **Štýl** je „spôsob prejavu, ktorý vzniká cieľavedomým výberom, zákonitým usporiadaním a využitím jazykových i mimojazykových prostriedkov so zreteľom na funkciu, situáciu, zámer autora, tematiku a na obsahové zložky prejavu“ (Mistrík, 1997, s. 419).

Prostriedky, ktoré využívame pri komunikácii, môžu byť jazykové a mimojazykové. **Jazykové prostriedky** sa ďalej členia na **lexikálne** (slovná zásoba daného jazyka) a **gramatické** (morfologické a syntaktické). Mimojazykové komunikačné prostriedky môžu byť **parajazykové** (prostriedky nejazykovej povahy, bez ktorých ale jazykový prejav nemôže existovať; môžu byť **zvukové**, a to **fónické** – artikulácia jednotlivých hlások a **intonačné** – prozodické, suprasegmentálne javy a **vizuálne**, ktoré sa delia na **grafické** – typ, veľkosť písma, grafické usporiadanie textu a **pohybové** – mimika, gestikulácia a pohyb tela) a **extrajazykové** (nejazykové prostriedky, ktoré môžu istým spôsobom ovplyvniť celý priebeh komunikácie, napr. prostredie, hudba). Uvedené delenie komunikačných prostriedkov ilustruje Obr. 4:

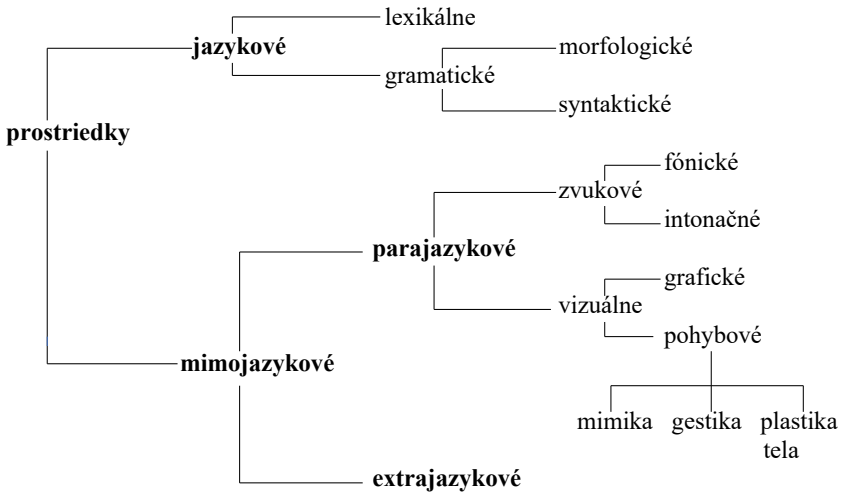

Obr. 4 Prostriedky používané v komunikácii (Slančová, 1996, s. 13)

Využívanie jednotlivých prostriedkov závisí od štýlu, od spôsobu formovania textu, prejavu (ústneho i písaného). Spôsob vytvárania štýlu – štýlotvorný proces – závisí od rôznych štýlotvorných činiteľov.

Štýlotvorné činitele

Sú to faktory, ktoré ovplyvňujú konečnú podobu jazykového prejavu. Môžu byť

- **subjektívne –** intelektuálna vyspelosť, temperament, sociálne zaradenie, osobné sklony, nadobudnuté schopnosti, momentálne nálady pôvodcu a
- **objektívne** – adresát, predmet prejavu, jeho cieľ, použitý dorozumievací materiál.

Slohový postup a slohový útvar

Komunikačný postup, teda postup vytvárania textu je **slohový postup**. Je to spôsob, akým je text napísaný, aké prostriedky používa, na čo zameriava svoju pozornosť (napr. na príbeh, vlastnosti, informáciu, súvislosti medzi javmi). Rozlišuje sa

informačný slohový postup – výber a usporiadanie údajov a faktov;

rozprávací slohový postup – zameranie na plynutie deja v čase a priestore;

opisný slohový postup – koncentrácia na charakteristické črty, vlastnosti osôb, zvierat, vecí a dejov a

výkladový slohový postup – fakty nielen vymenúva, ale všíma si aj príčinné vzťahy medzi nimi.

Použitím slohového postupu vznikne výsledný text, **slohový útvar, komunikát**. Je to obsahovo a formálne uzavretá textová jednotka.

Klasifikácia štýlov

J. Mistrík (1997) hovorí o štýloch primárnych, základných a o štýloch sekundárnych. Na základe protikladu subjektívny – objektívny autor delí **primárne štýly** na:

subjektívne: hovorový, umelecký,

subjektívno-objektívne: rečnícky, esejistický, publicistický,

objektívne: náučný, administratívny.

K sekundárnym štýlom patrí napríklad denníkový štýl, didaktický štýl, encyklopedický štýl, epištolárny štýl, komiksový štýl či posterový štýl.

7. Štýly spisovnej slovenčiny

Hovorový štýl

Je to najstarší štýl, ktorý má v porovnaní s ostatnými štýlmi najmenej ustálenú podobu. Ide o štýl súkromných ústnych jazykových prejavov, ktorý sa používa v rodinnom, priateľskom alebo úzkom pracovnom prostredí na bežnú komunikáciu.

Základnou vlastnosťou hovorového štýlu je ústnosť, hoci môže mať i písomnú podobu. S ústnosťou súvisia aj ďalšie charakteristické črty tohto štýlu, a to sú konverzačnosť, súkromnosť, situačnosť, ktorá umožňuje využívanie mimojazykových prostriedkov, stručnosť a expresívnosť.

ŽÁNRE HOVOROVÉHO ŠTÝLU

- rozprávanie,
- ucelené dialógy,
- telefonické rozhovory,
- súkromné listy,
- klebety atď.

Umelecký štýl

Tento štýl má okrem informačnej funkcie (ktorá je rozhodujúca v ostatných štýloch) aj funkciu estetickú.

Základnou vlastnosťou umeleckého štýlu je variabilita, ktorá sa prejavuje napríklad v polysémii výrazových prostriedkov, v potenciálnej expresívnosti, metaforickosti či vo funkčnej neusporiadanosti.

ŽÁNRE HOVOROVÉHO ŠTÝLU

Umelecké útvary sa zoskupujú do troch okruhov podľa literárnych druhov:

- **epika** (balada, básnická poviedka, rozprávka, báj, povesť, román, novela ...);
- **lyrika** (pieseň, žalospev, báseň...) a
- **dráma** (tragédia, komédia, veselohra, groteska ...).

Rečnícky štýl

Je to štýl verejného styku, ktorý je blízky k hovorovému štýlu, ale aj k náučnému alebo publicistickému štýlu.

Dôležitou vlastnosťou tohto štýlu je ústnosť, ktorá umožňuje (v závislosti od typu prejavu) využiť aj vizuálnu, aj akustickú zložku komunikácie (pozri Obr. 4).

ŽÁNRE REČNÍCKEHO ŠTÝLU

na základe funkcie sa delia na

- **informačné** (správa, referát, prednáška, definujúca informácia ...);
- **persuazívne a argumentačné** (politické, súdne, reklamné prejavy...) a
- **príležitostné** (zdvorilostné a slávnostné prejavy).

Esejistický štýl

Ide o úvahový štýl, ktorý „uplatňujú predovšetkým spisovatelia, básnici a literárni kritici [....], v esejách sa uvažuje o zložitých spoločensko-filozofických problémoch ktoré sa traktujú osobne, pritom spontánne, až voľne“ (Mistrík, 1997, s. 491 – 492).

Jednou zo základných vlastností esejistického štýlu je subjektívnosť. Ďalšími vlastnosťami sú vecnosť a estetickosť (esejistický štýl je na rozhraní náučného a umeleckého štýlu).

ŽÁNRE ESEJISTICKÉHO ŠTÝLU

- esej[6]

Publicistický štýl

Tento štýl je v odbornej literatúre známy aj ako **novinársky** alebo **žurnalistický**.

Základnými charakteristikami publicistického štýlu sú, podobne ako v náučnom štýle, písomnosť, monologickosť a verejný ráz. Špecifickými vlastnosťami sú informačnosť, stručnosť, variabilnosť a aktualizovanosť. Publicistické prejavy by mali byť napísané tak, aby boli všeobecne zrozumiteľné pre najširšie vrstvy čitateľov.

Rozlišuje sa publicistický štýl

- **v tlači**: informačne nasýtený, možnosť typografickej úpravy (využíva opticko-vizuálny kanál);
- **v rozhlase**: menej koncízny ako v tlači, explikatívnejší, opisnejší (využíva akusticko-auditívny kanál);
- **v televízii**: jazykovo menej nákladný, úspornejší, heslovitý (využíva opticko-vizuálny aj akusticko-auditívny kanál).

ŽÁNRE PUBLICISTICKÉHO ŠTÝLU

- **spravodajské** (správa, interview, oznámenie, inzerát ...);
- **analytické** (úvodník, komentár, posudok, recenzia, kritika ...) a
- **beletristické** (fejtón, reportáž, fičer, stĺpček ...).

Administratívny štýl

Ide o štýl používaný v administratívnom styku. Jeho prejavy sú výlučne písomné a verejné, preto sa tento štýl vyvíja samostatne, nezávisle od premien ústnej podoby spisovného jazyka.

---

[6] V anglickej štylistike, na rozdiel od slovenskej/slovanskej, je označenie esej chápané širšie a označuje akýkoľvek typ slohovej práce.

Základné charakteristiky administratívneho štýlu sú knižnosť, importovanosť (vysoká frekvencia kalkovaných výrazov), enumeratívnosť (komunikuje presné fakty a údaje) a objektívnosť.

ŽÁNRE ADMINISTRATÍVNEHO ŠTÝLU

- **dokumentárne** (zápisnica, protokol, rezolúcia, zmluva ...);
- **oznamovacie** (hlásenie, vyhláška, prípis ...) a
- **heslové** (súpisy, zoznamy, prehľady, inventáre ...).

Náučný štýl

Známy aj ako **odborný štýl**. Tento štýl sa „uplatňuje tam, kde sa sprostredkúvajú pracovné informácie, uverejňujú dôležité poznatky získané vedeckým výskumom, úvahami a skúsenosťami ľudí (Mistrík, 1997, s. 427).

Základnými vlastnosťami náučného štýlu sú písomnosť, pojmová nasýtenosť, presnosť a odbornosť. *Slovník* náučného štýlu je nocionálny, vety neobsahujú nezvyčajné alebo expresívne konštrukcie.

Rozlišuje sa vedecko-náučný a populárno-náučný štýl.

ŽÁNRE NÁUČNÉHO ŠTÝLU

- **výkladové** (dizertácia, štúdia, článok, referát, prednáška, príspevok ...) a
- **opisné** (recenzia, posudok, kritika ...).

Praktická časť

1. Kvantita v spisovnej slovenčine

- Protiklad krátkej a dlhej samohlásky je v spisovnej slovenčine veľmi dôležitý, lebo práve rozdiel v dĺžke môže rozlišovať významy slov a tvarov. Preto je potrebné kvantitatívny výslovnostný pomer vždy zachovávať.
- Používanie kvantity je v spisovnej slovenčine regulované osobitným pravidlom, pravidlom o rytmickom krátení známym aj ako ***rytmický zákon***, ktorý hovorí, že v rámci jedného slova nemôžu byť dve dlhé slabiky tesne za sebou. Prirodzene, existuje niekoľko výnimiek z tohto pravidla.
- ***Výnimky z rytmického zákona***:

  1. pádové prípony podstatných mien stredného rodu podľa vzoru **vysvedčenie** (*skálie*, *lístie*);
  2. genitív mn. čísla podstatných mien ženského rodu (*básní*, *piesní*);
  3. živočíšne prídavné mená podľa vzoru **páví** (*líščí*);
  4. slová s predponami **ná-**, **zá-**, **sú-** (*námietka*, *zásielka*, *súčiastka*);
  5. neurčité zámená (*niečím*, *bársčím*);
  6. zložené slová (*tisíckrát*, *viacmiestny*);
  7. genitív mn. čísla s vkladnou samohláskou -ie- pri podst. m. ženského a stredného rodu (*výhier*, *cigánstiev*);
  8. prítomný čas slovies vzoru **rozumieť** (*zvážnieť*);
  9. v prípone **-ia** (3. os., mn. č. prít. čas), v prípone prechodníka **-iac** a v prípone prítomného činného príčastia **-iaci** (*vážia*, *vážiac*, *vážiaci*);
  10. v prípone minulého činného príčastia **-vší**, **-všia**, **-všie** po predchádzajúcej dvojhláske -ia (*vyliavší*);
  11. tvary opakovacích slovies zakončených na **-ievať** (*trápievať*);

12. v príponách **-iar**, **-iareň** (*bieliareň*).

podrobnejšie k problematike

- kvantity v spisovnej slovenčine pozri ***Kultúra hovoreného prejavu*** (Sabol – Bónová – Sokolová, 2006)
- rytmického zákona pozri ***Pravidlá slovenského pravopisu*** (2000)

1. Nasledujúce dvojice slov vyslovte tak, aby ste zachovali výslovnostný pomer krátkej a dlhej samohlásky (približne 1: 1,5) a vysvetlite významy týchto slov:

dom – dóm	panský – pánsky
babka – bábka	plavky – plávky
drahá – dráha	poza – póza
druhy – druhý	hračka – hráčka
bal – bál	chorý – chóry
baza – báza	sud – súd
kanón – kánon	tonový – tónový
kras – krás	travička – trávička
kura – kúra	tužiť – túžiť
lama – láma	tvar – tvár
mam – mám	vinný – vínny

2. Rozlišujte slová s monoftongom a s i-ovým diftongom. Vysvetlite významy slov:

preklať – prekliať	prevoz – prievoz
prechod – priechod	prepad – priepad
preliv – prieliv	celiť – cieliť
zbierať – zberať	neprehľadný – nepriehľadný

3. V uvedených dvojiciach slov nájdite správnu podobu:

ľúbozvučný – ľubozvučný	šípka – šipka
lúčina – lučina	škvára – škvara
obhájca – obhajca	údenáč – udenáč
obalamútiť – obalamutiť	vínar – vinár
pĺznuť – plznúť	výjsť – vyjsť
pútko – putko	nájsť – najsť
sádra – sadra	veľkopánsky – veľkopanský
sýtič – sytič	vylúhovať – vyluhovať
tématický – tematický	vyrúbiť – vyrubiť
štúdijný – študijný	leják – lejak
šafrán – šafran	pózer – pozér
prácny – pracný	scénar – scenár

RYTMICKÉ KRÁTENIE

1. Doplňte chýbajúcu samohlásku alebo dvojhlásku:

1. Prečítali sme si zopár moderných básn_. – 2. Kontrolór_ navštívili viacero lek_rn_. – 3. Prístav je spojený s úst_m rieky. – 4. V článku nájdeme typy mliek_rn_ podľa veľkosti. – 5. Tis_ckr_t opakovaná lož sa stáva pravdou. – 6. Úradn_ci Európskeho parlamentu neboli na

stretnutí žiad_c_. – 7. V čase pandémi_ sa írsk_ tínedžeri zabávali kašľaním do tv_r_. – 8. Tv_r_ sa, že je jediným vlastníkom výh_r. – 9. Niektoré rastliny prežijú aj v pr_tm_. – 10. Každú jeseň doslova bojujeme s l_st_m. – 11. Vynaliezav_ podvodníci vás rýchlo zatiahn_ do svoj_ch hier. – 12. Páčil sa nám domček ležiac_ pod skál_m. – 13. V minulosti bol ostrov jednou z najväčších zásob_rn_ pitnej vody v Ázi_. – 14. V danej lokalite sa div_č_ mor nepotvrdil.

2. Doplňte chýbajúce samohlásky:

výšk_r	múčn_k	vládn_ci
pamiatk_r	škôlk_r	taliansk_
bábk_r	vábn_	svietn_k
prevádzk_reň	mliek_reň	európsk_

3. Utvorte genitív plurálu od nasledujúcich slov:

moderátorka	kaderníčka	poslucháčka
pacientka	žeriavnička	slovíčko
servírka	nezábudka	hlásateľka
súkno	vajíčko	plebejka
záhradníctvo	výhra	jasle
vývojka	plátno	číslo

2. K ortoepii vybraných prozodických javov

- Medzi najdôležitejšie suprasegmenty pri stvárňovaní štylisticky diferencovaných textov patria pauza a tempo reči.
- **Pauza** – prestávka v reči – môže byť **fyziologická**, ktorá súvisí s nevyhnutnosťou nádychu, a **logická**, **významová**, ktorá slúži na vymedzenie (ohraničenie) významových častí výpovede. Počet páuz v texte a ich dĺžka závisia od tempa reči a od syntakticko-významovej výstavby prejavu (Ondruš – Sabol, 1987, s. 134).
- **Tempo** reči – rýchlosť reči – závisí od funkcie a od obsahu prejavu: čím je prejav obsahovo bohatší, náročnejší, tým pomalším tempom sa realizuje a naopak (ibid., s. 135).
- Vzťah **pauza – tempo**: pri pomalšom tempe je v reči viac páuz a sú dlhšie, pri rýchlejšom tempe je páuz menej a sú kratšie.

podrobnejšie k problematike

- pauzy, tempa a ostatných prozodických javov pozri ***Pravidlá slovenskej výslovnosti*** (Kráľ, 1988, 2005) a/alebo ***Ortoepia zvukového prejavu na segmentálnej úrovni*** (Bónová, 2019), ***Kultúra hovoreného prejavu*** (Sabol – Bónová – Sokolová, 2006)

1. Aká je úloha pauzy v procese komunikácie?
2. Od čoho závisí tempo reči?
3. Aký je vzťah medzi pauzou a tempom reči?

4. Vysvetlite rozdiely v nasledujúcich variantných výpovediach (Sabol – Bónová – Sokolová, 2006, s. 92 – 93):

1. a) Vyšlo nové // slovenské vydanie Fausta.
   b) Vyšlo nové slovenské vydanie Fausta.

2. a) Tak ako Hana?
   b) Tak ako // Hana?

3. a) Dať ešte raz šancu // nemožno vylúčiť všetkých študentov!
   b) Dať ešte raz šancu nemožno // vylúčiť všetkých študentov!

4. a) Postavili si nový // poschodový dom.
   b) Postavili si nový poschodový dom.

5. a) Zadržať neslobodno // prepustiť.
   b) Zadržať // neslobodno prepustiť.

5. Čo znamenajú: artikulačná zreteľnosť, intonačná výraznosť, prednesová primeranosť?

6. Sú pre tlmočníka dôležité zásady zvukovej kultúry reči? Vysvetlite.

3. Spoluhlásky t, d, n, l/ť, ď, ň, ľ pred e, i, í, ia, ie, iu

Základné pravidlo výslovnosti spoluhlások t, d, n, l – ť, ď, ň, ľ pred samohláskami e, i, í, ia, ie, iu **v domácich slovách**:

- tzv. tvrdé spoluhlásky *t, d, n, l* sa pred samohláskami *i, í, e* a dvojhláskami *ia*, *ie*, *iu* vyslovujú ako tzv. mäkké spoluhlásky *ť*, *ď*, *ň*, *ľ* okrem nasledujúcich prípadov:

  - tvary prídavných mien vzorov **pekný** a **matkin** (*milí* [milí], *matkini* [matkini]);
  - tvary osobných zámen **ten**, **tento**, **onen** (*títo* [títo], *tieto* [tieto], *onej* [onej]);
  - slová **žiaden** [žiaden], **hoden** [hoden] a **vinen** [vinen];
  - **citoslovcia** a **zvukomalebné slová** (tikať [tikať]);
  - číslovka **jeden** [jeden];
  - slová s predponami **od-**, **nad-**, **pod-**, **popod-**, **pred-** (*odísť* [odísť], *predísť* [predísť]);
  - slová: **teraz**, **temer**, **vtedy, dereš** ([teras], [temer], [ftedy], [dereš]);
  - niektoré **vlastné mená** (*Martin* [martin], *Tibor* [tibor];
  - **slová cudzieho pôvodu** (*titul* [titul], *prestíž* [prestíš], *tím* [tím].

Základné pravidlo výslovnosti spoluhlások t, d, n, l – ť, ď, ň, ľ pred samohláskami e, i, í, ia, ie, iu **v cudzích a prevzatých slovách**:

- tzv. tvrdé spoluhlásky *t, d, n, l* sa vyslovujú ako tzv. mäkké spoluhlásky *ť*, *ď*, *ň*, *ľ* **pred ohýbacími a domácimi odvodzovacími príponami**, ktoré sa začínajú na *i, í, e*, *ia*, *ie*, *iu* (*v teréne* [f teréňe]), *Chetiti* [xetiťi]).

podrobnejšie k danej problematike

- pozri ***Pravidlá slovenskej výslovnosti*** (Kráľ, 1988, 2005) a/alebo ***Ortoepia zvukového prejavu na segmentálnej úrovni*** (Bónová, 2019)

1. Vyslovujte podľa platných ortoepických noriem:

Štefan	rutina	chinín
linajka	dereš	sanitka
lekno	prestíž	Martin
kaderníčka	tieto	temer
tetrov	kaleráb	dekan
necht	ligot	vineta
terigať sa	blesk	galiba
tiež	Chetiti	literatúra
nitovať	lilipután	kanonik
lečo	žiaden	inzulín
želatína	štep	katolík
hotelík	krásne	manierizmus
tenisky	talizman	balónik
realita	polícia	koalícia

2. Starostlivo vyslovte nasledujúce slová. V prípade potreby vysvetlite rozdiel medzi tzv. mäkkým ľ a tzv. zmäkčeným ľ v spisovnej slovenčine.

ľavica – lavica	poľom – pólom
ľadom – ladom	lipa – ľan
veľa – velia	tulipán – tulikať
sliz – slipy	ľudia – lúdia
uhol – uhoľ	lem – lema
v júli – v úli	anjelik – alkoholik
bienále – sandále	bedliť – bakelit
belica – Belize	bôľ – bôle
voľno – plno	rýchle – bowle

3. Prečítajte nasledujúci text podľa platných ortoepických noriem. Osobitnú pozornosť venujte výslovnosti spoluhlások d, t, n, l – ď, ť, ň, ľ:

Mara vzala čepiec a uprela malé ostré oči naň, akoby čítala perly na ňom naprišívané. Čepiec ligoce sa jej v dlaniach a temer je už hotový. „Pekný je, ale tuto si nemala toľko tých belasých dať, viac bielych malo byť pomedzi ne. A tuto napredok…“

„Keď ty lepšie vieš, čo si si ho sama nešila?“ pretrhne ju Anča s rozpálenou tvárou a hlasom len tak preráža jej hnev. „Ja mám aj tak dosť iného šitia …“

Mara pozrela na ňu rýchlo, zložila čepiec dolu a obracia sa k ostatným so slovami:

„Ale, ľudia boží, povedzte mi, prečo sa táto stvora na mňa tak hnevá? A čo jej je?“

V Anči vrie. Čo jej je? Má azda povedať, aby sa celý svet smial na nej?

Mara odstúpila, nechajúc Anču, a dala sa do vravy s ostatnými ženami. Prisadla na lavičku a nepohla sa stade (i desať odbilo), len keď sám jej muž Jano prišiel po ňu. Mrzáčka cítila žiadosť dotrhať šitie na kusy. A keď Jano prišiel, hlava sa jej čajsi točila. Nič nebolo jej treba, len aby ich spolu videla. Ruky chveli sa jej; stehu dobrého nespraví, iba si prsty dopichá…! Jano bol dobrej vôle. Nehneval sa na ženu, že dlho nešla. Prisadol tiež, žartoval so ženami a i Anči sa prihovoril. O pol hodiny konečne odišli. Nízka Zuza vyprevadila ich na dvor a v izbe nastalo ticho. Anča sa vzchopila, horiacimi očami šľahnúc za dvere, ktoré sa za nimi zavreli. Srdce trhá sa v nej. Či by sa hodila na ohnisko, či by sa šmarila, tak aby sa jej hlava roztreskla na sto kusov. No nie je sama, musí udúšať vzburu. Berie šitie, ale ako sklonila hlavu, slzy zaliali jej oči, líca, tvár… No i tie slzy pália a neuľavujú. Len driapať, ničiť, búrať by chcela…

„Čo už nejdete každý na svoju ľahu?“ obrýkne sa rozhorčene na domácich. „Či tento deň nikdy nebude mať konca…?“

Domáci pozreli na ňu i na všetky strany. Začali sa dvíhať z miest. Vari už naozaj spať treba – je noc.

(Slančíková Timrava, B.: Ťapákovci)

4. Znelostná asimilácia

Znelostná asimilácia, čiže **spodobovanie**, je proces, v ktorom sa spoluhláska (skupina spoluhlások) svojou znelosťou/neznelosťou prispôsobuje susednej, v prípade spisovnej slovenčiny, nasledujúcej hláske. Je to teda regresívna (spätná) asimilácia.

Základné pravidlá:

- v istých pozíciách **znelé párové** (šumové) **spoluhlásky** strácajú svoju znelosť a prispôsobujú sa nasledujúcej neznelej párovej (šumovej) spoluhláske, stávajú sa neznelými,
- v istých postaveniach **neznelé párové** (šumové) **spoluhlásky** znelosť získavajú a prispôsobujú sa nasledujúcej znelej párovej spoluhláske, sonórnej spoluhláske a/alebo samohláske, stávajú sa znelými.

Miesta znelostnej asimilácie:

- na hranici slov
- na hranici slovných základov
- na hranici predpona + koreň/základ slova
- na hranici koreň/základ slova + prípona

Niektoré osobitné prípady a výnimky:

- neslabičné predložky *s*, *k* sa pred osobnými zámenami neasimilujú: *s Martinou* [z martinou], ale *s ním* [s ňím];
- vokalizované predložky *so*, *ku* sa vyslovujú [zo], [gu] okrem spojenia s osobnými zámenami: *ku knihe* [gu kňihe] ale *ku mne* [ku mňe];
- slová *sme*, *kde* vyslovujeme ako [zme], [gde];
- znelostná asimilácia sa uskutočňuje aj
  - v 1. os. mn. čísla pred príponou *-me*: *kosme* [kozme], *pusťme* [puzďme],

- v zámenných tvaroch *nášho, vášho, nášmu, vášmu* – [nážho], [vážho], [nážmu], [vážmu],
- v príslovkách s príponou *-mo*: *skusmo* [skuzmo];

- na hranici základu slova a prípony sa spodobovanie uskutočňuje iba vtedy, ak za neznelou spoluhláskou nasleduje znelá šumová spoluhláska: *mlatba* [mladba];
- asimilácia neznelej spoluhlásky na znelú sa uskutočňuje aj na konci slova **pred prestávkou**: dub [dup].

podrobnejšie k danej problematike

- pozri ***Pravidlá slovenskej výslovnosti*** (Kráľ, 1988, 2005) a/alebo ***Ortoepia zvukového prejavu na segmentálnej úrovni*** (Bónová, 2019)

1. Vyslovujte splývavo:

1. Pod zeleným dubom rástlo šesť hríbov. – 2. Keď slnko svieti a dážď prší, vtedy čert babu bije. – 3. Choď preč, beztak je už skoro tma. – 4. Avšak mladý kníhkupec nevedel, kam ísť. – 5. Vtedy ich vlastný brat oklamal. – 6. Keď vlak mešká, nedá sa prísť načas. – 7. Šiel s deťmi k Ivanovi a nie k Sofii. – 8. Ich nečakanú pomoc s vďakou prijali. – 9. Nevieš zastrúhať ceruzku? – 10. Klbko stratil už včera. – 11. Ťažký sneh padá na náš dom. – 12. K varenej pšenici pridajte mak a med.

2. Vyslovujte podľa platných ortoepických noriem:

kníhtlačiar, kniha rozprávok, v čižmách, v lese, keď odišiel, keď skončil, mládenec bol, bábkoherec stratil, a tak chcel, a tak hľadal, avšak vo vete, avšak v spojení, zadováž mi, zadováž si, pár pletených rukavíc, súprava farebných gélových pier, stratiť všetko, nestratiť nič, vpiť vodu, všiť rukáv, persona, konsonant, vice versa, kurz varenia, kurz šitia, transakcia, diskusia, ekzém, plebs, personifikovať, exemplár, exekúcia, insitný, insígnie

3. V nasledujúcich textoch nájdite miesta znelostnej asimilácie:

A.

Virtuálnosť a aktuálnosť jazykového znaku, nesúca v sebe odliatok dialektického vzťahu všeobecného a jednotlivého, umožňuje v jednotkách jazykového systému pohyb v oboch smeroch uvedených kategórií: na zmenách vo fungovaní jazykových jednotiek možno sledovať pohyb od jednotlivého k všeobecnému (fonologizácia jednotiek zvukového systému, prechod neutralizácií medzi alternácie, rozširovanie významu slova, prechod od konotatívneho významu k denotatívnemu významu, zmena okazionálneho použitia prvku na systémové použitie atď.) aj naopak – od všeobecného k jednotlivému (defonologizácia jednotiek zvukového systému, zužovanie významu slova, vznik nového kontextového významu slova, konotácia denotatívneho významu slova najmä ako princíp inovácie estetickej informácie, vznik okazionálneho prvku atď.); pravda, na každej úrovni abstrakcie je dialektická väzba všeobecného a jednotlivého – mení sa len ich vzájomné preskupenie.

(Sabol, J. – Zimmermann, J.: Akustický signál – semióza – komunikácia)

B.

Grécka polis vznikla na rozmedzí dvoch historických epoch, v období prechodu od patriarchálneho občinového zriadenia k otrokárskemu zriadeniu. Vyrástla z bývalej rodovej občiny. Vzhľadom na už vyššie uvedené geografické podmienky grécka mnohé občiny sa začali rozvíjať vďaka intenzívnym obchodným vzťahom medzi mocnými despociami. A tak namiesto pokrvne spojených členov kmeňa vznikala pospolitosť ľudí bezprostredne od seba nezávislých, ktorí žili predovšetkým vďaka svojej vlastnej iniciatíve v trhovo-peňažnom či remeselníckom podnikaní.

(Leško, V. – Mihina, F. a kol.: Dejiny filozofie)

VÝSLOVNOSŤ PREDLOŽIEK V SPOJENÍ S OSOBNÝMI A PRIVLASTŇOVACÍMI ZÁMENAMI

1. Vyslovujte podľa platných ortoepických pravidiel:

1. A zrazu k nemu prehovoril. – 2. Ponáhľaj sa zajtra ku mne, nechoď ku Kataríne. – 3. Zostali tu so mnou, nie so Silviou. – 4. S tebou sa dobre nakupuje, ale s ním nie. – 5. Prišla zima a s ňou aj problémy so snehom. – 6. Náhlili sa k nej aj s malým bratom. – 7. Pridaj sa k nám, nech je tu veselo. – 8. S nami boj s neľútostným vetrom hravo zvládnete. – 9. Budeme k vám úprimní, už s vašou účasťou nerátame. – 10. Pripojil sa k nim aj pán Imrich. – 11. Nevedel, či chce byť so

Zuzkou, či s vami. – 12. Čo je s mojou mačkou? – 13. Nevedel sa dostať k drevenici. – 14. A ku komu by sme išli, ak nie k Martinovi?

2. Vyslovujte splývavo:

- so mnou, s mojou, s tebou, s ním, s jeho, s ňou, s jej, s nami, s ich, s nimi, s vami, s vaším, ku mne, k mojej, k tebe, k nemu, k jeho, k nej, k jej, k nám, k našim, k vám, k vašim, k nim, k ich

- ku Karolovi, ku mne, ku kotlu, ku gunárom, so Stelou, so mnou, so slamou, ku krátkej strane, so žiarivou hviezdou, ku knihe, so sovou, so mnou

- predvčerom v Prešove, vtedy v Kežmarku, k rieke, k bratovi, k nej, s Petrom, s vďakou, v lese, v doline, so mnou, so sestrou, s otcom, sme s vami, k nim, ku mne, k obecenstvu, k vašim službám, v rámci možností, v boji, v popredí, s výzvami, keď s nami, zložený z expertov a z pracovníkov, s našou prácou, ku kamarátovi, ku skrini, k žene, k nám, k domu, k hore, s Marínou, kto ku komu, so cťou

5. Výslovnosť spoluhláskových skupín

Základné pravidlá:

- dvojčlenné spoluhláskové skupiny **t, d + n, ň, l, ľ** sa nezjednodušujú: *tlieť* [tlieť];
- dvojčlenné spoluhláskové skupiny **n, ň + t, ť, d, ď** sa nezjednodušujú: *inde* [inďe];
- dvojčlenné spoluhláskové skupiny **l, ľ + t, ť, d, ď, n, ň** sa nezjednodušujú: *voľno* [voľno];
- dvojčlenné spoluhláskové skupiny **šs, žs, sš, zž, sč, čs, zč** sa nezjednodušujú: *rozžiariť* [rozžiariť];

- trojčlenné spoluhláskové skupiny typu **úžinová spoluhláska + t, d + n, ň, l, ľ** (napr. **stn, zdn, štn, ždn, stl, šťň)** sa nezjednodušujú: *dáždni*k [dáždňik];
- trojčlenná spoluhláskova skupina **str** sa nezjednodušuje: *prostredný* [prostrední];
- trojčlenná spoluhláskova skupina **zsk, zšť** sa zjednodušuje tak, že vypadne posledná spoluhláska základu slova: *Francúzsko* [francúsko];

- spoluhláskové dvojice typu **záverová (záverovo-úžinová) + úžinová (ts, ds, tš, dš, tč, dč)** sa zjednodušujú na c/č, platí to aj v skupine troch a viacerých spoluhlások: *šatstvo* [šactvo], *zľudštiť* [zľučtiť], *egyptčina* [egypčina];

- spoluhláskové skupiny **ntsk**, **ndsk** sa zjednodušujú asimiláciou *ts*, *ds* na c: *prezidentský* [prezidenckí];

- spoluhláskové skupiny **stsk**, **ststv**, **sťst** sa zjednodušujú – vypadáva spoluhláska *t*, resp. *st*, *sť*: *mestský* [meskí].

podrobnejšie k danej problematike

- pozri ***Pravidlá slovenskej výslovnosti*** (Kráľ, 1988, 2005)

1. Správne vyslovte spoluhláskové skupiny:

vlastnosť	prednostne	týždne
podstata	černošský	zžiť sa
bohatstvo	výsostne	kamarátsky
svetský	loďstvo	francúzština
indonézsky	egyptčina	zľudštiť
dekadentský	študentský	mestský
egyptský	šesťsto	efektne
striktne	klamstvo	dáždnik
zvláštny	námestník	prázdny
vlastniť	naprázdno	bonbón
hanba	honba	klenba
bažantnica	permanentne	šťastný

2. Vyslovujte podľa platných ortoepických noriem:

1. V kategórii ‘dámske dáždniky‘ detské nehľadajte. – 2. Jej obeť vyšla naprázdno. – 3. Nízka klenba vyzerá zvláštne, ale efektne. – 4. Chceli sme si predĺžiť prázdniny. – 5. Dobré kamarátstvo je viac ako bohatstvo. – 6. Egyptčina patrí medzi afroázijské jazyky. – 7. Mestský

úrad bol v čase pandémie zatvorený. – 8. Indonézsky minister obvinil svojho námestníka. – 9. Už sme pochopili, že odštiepok nie je oštiepok. – 10. Boli tu s nami takmer dva týždne.

3. V nasledujúcich vetách identifikujte slová so spoluhláskovými skupinami, ktoré sa v spisovnej výslovnosti zjednodušujú:

1. Košické divadlo sa zúčastní na letných festivaloch.
2. Film Francúzska spojka ho stále dokáže zaujať.
3. Vlastne nikto nevie, čo sa im na tom nepáčilo.
4. Kováčskych majstrov je dnes veľmi málo.
5. V minulosti patrilo Sliezsko k Českej korune.
6. Neustále sa huncútsky usmievala.
7. Koptská kultúra patrí k najstarším na svete.
8. Ľudia často uctievali rôzne božstvá.
9. V záhrade prezidentského paláca už rozkvitli stromy.
10. Minister poslal do Tuniska sústrastný telegram.
11. V staroegyptských časoch sa chrámy nazývali príbytkami bohov.
12. Dvojica andalúzskych vedcov sa domnieva, že hypotéza je správna.

6. Nespisovné výrazy a konštrukcie

- V bežnej reči používateľov slovenčiny sa veľmi často stretávame s mnohými ustálenými konštrukciami, väzbami či slovami, ktoré z hľadiska spisovnej slovenčiny nie sú správne. Ide najmä o nesprávne používanie predložiek v syntaktických konštrukciách, napríklad **záležať od* namiesto správneho *záležať na*, či **závisieť na* namiesto správneho *závisieť od* atď. Uvedené príklady ilustrujú jav známy ako **kontaminácia**, teda vzájomné prekríženie väzieb. Pomerne frekventované je aj používanie **bohemizmov.** Sú to slová (napr. *prádlo*, *sáčok, vadný*) a predložkové väzby (napr. *u vírusov tohto typu*; *za prvé, za druhé*) prevzaté z češtiny. Bohemizmy (čechizmy) sú pokladané za subštandardné a vo formálnej komunikácii – písomnej i ústnej – by mali byť nahradené spisovnými ekvivalentmi.

- súhrn najfrekventovanejších lexikálnych a gramatických chýb, získaných z verejných prejavov z rôznych oblastí nášho spoločenského života možno nájsť napríklad v príručke ***Ako nehrešiť proti slovenčine*** (1996), ***Jazyková kultúra nielen pre lingvistov (vybrané javy)*** (Bónová – Jasinská, 2019) alebo v publikácii ***Štylistická príručka pre prekladateľov***, ktorú vydala Európska komisia/ Generálne riaditeľstvo pre preklad a ktorá ponúka príklady z prekladateľskej praxe Európskej komisie

1. V nasledujúcich vetách nájdite nespisovné výrazy (tvary) a uveďte ich správnu podobu:

1. Dobrý deň, bola by ste taká dobrá a povedala by ste mi, kedy ide vlak do Košíc?
2. Myslím, že tu by trebalo urobiť radikálne riešenie.
3. Môžte mi dať tak tri kusy.
4. Môj syn hraje na klavíri.
5. Túto pracovnú smenu si môžme vymeniť.
6. Včera ste mi povedal, že tam budete.
7. Je mi ľúto, ale to nezávisí na mne. Všetko závisí na okolnostiach.
8. Až sa to vyčistí, hneď sa vám bude lepšie dýchať.
9. Na raňajky sme mali tvrdý salám a rohlíky.
10. V recepte je napísané, že žĺtko musíme oddeliť a bielko by sme mali vyšľahať.
11. Chleba s maslom sme dali do sáčka.
12. Kúpila si kilo salóniek?
13. Musíte zľaviť zo svojich požiadavok.
14. Ovocie bolo napadnuté pliesňou.
15. Koho priatelia to boli?
16. Nikdy si nekupujem zákazkový tovar.
17. Mali by sme prejednať otázky týkajúce sa preplatenia poslednej faktúry.
18. Na každý pád tam musíš prísť, iba ty vieš jednať s ľuďmi.
19. Všetko sa zmení behom dvoch týždňov.

20. Operovali mu nosnú priehradku.
21. Nespavosť je u tohto ochorenia bežná.
22. Kúpili sme si nerezový príbor.
23. Je si istá, že videla práve tohoto chlapa.
24. Neviem, to nezávisí na mne.
25. V tomto obore sa on naozaj vyzná.
26. V lekárni už nemali nosné kvapky.
27. Kde ste cítil tú bolesť?
28. Nález na snímku nebolo takmer vidieť.
29. Potrebovali sme jedno žĺtko.
30. Za chvíľu sa to začne.
31. Hviezdoslavové námestie zrekonštruovali.
32. Za prvé to navrhnime, za druhé to riešme.
33. Mama vyprala posteľné prádlo.
34. Päť robotníčiek prepustili zo zamestnania.
35. Predpokladala ste takú veľkú účasť?
36. Môžte sa tešiť, už všetko pripravili.
37. Vzhľadom k okolnostiam si to ešte raz zopakujete.
38. Nemocnica dostala nový operačný sál.
39. Včera si zobral novú výstroj.
40. O koho knihe sa hovorilo?
41. Celková suma činí 200 tisíc eur.
42. U obuvi tohto typu to je bežné.
43. Pred liečením bol závislý na alkohole.
44. Horolezci si vždy musia skontrolovať svoj výzbroj.
45. Nikto z nich nechcel pracovať cezčas.

2. Zhodnoťte spisovnosť/nespisovnosť nasledujúcich ukážok z dennej tlače:

1. Tomu vravíme rýchlosť. Zaklínač 3 sa na novom Xboxe načíta behom chvíľky. (www.aktuality.sk)

2. Češi zamietli plošné testovanie. (www.čas.sk)

3. U diviačej zveri zistili africký mor ošípaných. (www.korzár.sme.sk)

4. Za núdzového stavu a v podmienke ukradol dva nože. (www.korzár.sme.sk)

5. Predseda vlády doporučil ministrovi, aby svoj plán predložil Mongolsku. (www.aktuality.sk)

6. Inak vypadá ako nemúdry. (www.aktuality.sk)

7. Ak v nejakom regióne vznikne lokálne epicentrum, semafor zareaguje až za týždeň. (www.čas.sk)

8. Iron toho počas svojej služby zvládol viac než dosť. Aj keď bol u polície jediným svojho druhu. (www.čas.sk)

9. Údajne by sa malo jednať o časť priehrady pri Bobrove, ktoré je v štvrtom pásme ochrany... (myorava.sme.sk)

10. Vyšetrovateľ zaistil dva snežné skútre, u ktorých hrozí ich prepadnutie. (www.čas.sk)

3. Ak v nasledujúcich vetách nájdete nesprávne väzby/predložky, opravte ich:

1. Európskej únii záleží na tom, ako sa v jednotlivých krajinách žije.
2. Väčšina krajín je závislá na dodávkach plynu zo zahraničia.
3. Pracuje nad plánom svojho vlastného domu.
4. Vzhľadom k rozmanitosti predkladaných vzoriek nie je možné určiť presné pravidlá.
5. V budúcnosti už nebude také jednoduché získať oprávnenie k vedeniu motorového vozidla.
6. Po absolvovaní skúšok vás zapíšu na oficiálnu listinu.
7. Obmedzenia sa vzťahujú na všetky produkty mimo živočíšnych.
8. Zaočkovaný človek by mal byť odolný proti infekcii.
9. Do fyziky sa on nevyzná.
10. Požadované dokumenty obdržali v stanovenom limite.
11. Po úvodných formalitách predseda zahájil schôdzu.
12. Menovací dekrét našiel v prijatej pošte.

7. Sémantická paradigmatika

- Jazyk je štruktúrovaný systém znakov, teda slov, ktoré na základe svojho významu vstupujú do rôznych vzájomných vzťahov. Niekedy sa zdá, že jednu a tú istú vec, jeden a ten istý jav vieme pomenovať viacerými slovami, inokedy jedno slovo môže označovať viac vecí, má viac významov. Poznanie onej „viacslovnosti“ aj „viacvýznamovosti“ je veľmi dôležité pri akejkoľvek práci s jazykom, s textom, teda aj pri prekladaní. Kvalitný preklad, či už umelecký alebo odborný, by mal – okrem iného – spĺňať princíp *Registra* (rozlišovanie výrazov podľa stupňa formálnosti) a *Štýlu* (nemeniť štýl originálu). Na dodržanie týchto princípov je nevyhnutné poznať charakter a štruktúru slovnej zásoby oboch, východiskového, ale aj cieľového jazyka.

1. Vysvetlite významy nasledujúcich slov a rozhodnite, či sú to homonymá alebo viacvýznamové (polysémické) slová:

pamäť, kohútik, banka, chiméra, kľučka, šach, čerpať

2. Zhodnoťte rozsah synonymie v nasledujúcich dvojiciach slov:

lovec – poľovník, dnes – dneska, séria – edícia, scéna – výstup, kaliť – mútiť, kachlička – obkladačka, kamenec – ľadovec, potvora – bosorka

3. Uvedené adjektíva usporiadajte na osi *pekný – škaredý* a vyznačte synonymá:

oslňujúci, odporný, krásny, nepekný, nádherný, utešený, pekný, odpudivý, okúzľujúci, otrasný, ošklivý, čarovný, škaredý, nevkusný, hnusný

4. Vytvorte antonymá:

škoda, šikmý, nižný, spodný, von, plochý, bodkovaný, čiastočný, čiastkový, mlčať, kričať, mrznúť, východ, nebo, sluha

5. Utvorte synonymické rady k nasledujúcim slovám:

kričať, múdry, právo, človek

6. V nasledujúcich vetách nahraďte štylisticky príznakové slová neutrálnymi synonymami:

1. Nech vám luna svieti na cestu. – 2. Na oblohe viseli sivé, ťažké chmáry. – 3. Jeho pasia je zbieranie známok. – 4. Keď príde vesna, stromy krásne zakvitnú. – 5. Stajňa bola plná nádherných tátošov. – 6. Letá ubiehali a opustený dom pomaly chátral. – 7. Mali by ste viac dumať, kým niečo poviete. – 8. V policajnej správe bolo jasne uvedené, kto to šlohol.

8. Morfologicko-syntaktická a štylistická analýza súvislého textu

Preklad – prevod písaného textu z východiskového jazyka do cieľového jazyka – možno hodnotiť na troch úrovniach: na **úrovni jazykovej** (hodnotenie vzhľadom na zvládnutie cieľového jazyka prekladateľom), na **úrovni komunikačnej** (hodnotenie z hľadiska „prijateľnosti čitateľom“) a na **úrovni štylistickej** (hodnotenie úrovne štylistickej roviny cieľového jazyka) (Koželová, 2018, s. 27). Inými slovami, kvalitný preklad rešpektuje „jazykové možnosti a štylistické konvencie prijímajúceho jazyka a ich prirodzenú inkorporáciu v cieľovom texte“ (ibid., 28).

podrobnejšie k problematike kvality prekladu

- pozri ***Prekladateľské kompetencie v kontexte domácej translatológie*** (Koželová, 2018)

Posúďte nasledujúce texty z jazykového hľadiska (s ohľadom na uplatňované lexikálne a gramatické prostriedky, ako aj s ohľadom na slohový postup a jazykový štýl komunikátu):

A.

Dôkazy

[1] Odvolávajúci sa používal motorové vozidlo s cieľom prevádzkovať nelicencovanú taxi službu v Aberdeene. Dňa 3. apríla 2006, neskoro večer, vyzdvihol zosnulého, ktorý bol opitý. Leslie, Stewart a bratranec odvolávajúceho sa Philip Eddie boli v aute. Leslie navrhol, že by mohli od zosnulého získať peniaze. Odvolávajúci sa vysadil Eddieho a išiel vyzdvihnúť Patona k jeho domu. Leslie

a Stewart vošli do domu. Spolu s Patonom vyšli z domu s veľkým nožom na chlieb.

[2] Potom odvolávajúci sa odišiel autom na odľahlú cestu na vidieku, na úpätí kopca Elrick Hill, mimo Aberdeenu. Tam vytiahol zosnulého z auta, udrel ho a povedal mu, aby sa vyzliekol. Následne bol zosnulý vlečený po zemi, zhodený na zem, okradnutý o veci a udieraný a kopaný do hlavy a tela. Odvolávajúci sa mu dupol po hlave. Leslie mu spôsobil na hlave tri hlboké rany nožom, z ktorých silno krvácal. Zosnulému boli stiahnuté rifle a boxerky. Potom mu Leslie spôsobil niekoľko horizontálnych rezných rán na stehnách.

[3] Bola veľmi chladná noc. Odvolávajúci sa spolu s Lesliem, Stewartom a Patonom odišli, pričom zosnulého nechali krvácajúceho ležať na zemi, oblečeného len v tričku s dlhými rukávmi. Cestou späť do Aberdeenu odvolávajúci sa a Leslie o incidente vtipkovali. Stewart navrhol, že by mali zavolať sanitku. Odvolávajúci sa a Leslie odmietli. Stewart navrhol, že by sa mali vrátiť naspäť uistiť sa, či bol zosnulý v poriadku. Odvolávajúci sa a Leslie povedali, že bude okej. Počas cesty vyhodili rifle zosnulého do koša.

[4] Odvolávajúci sa odviezol Patona domov a s Lesliem a Stewartom odišli do domu Marie Stoutovej. Tam sa odvolávajúci sa a Leslie chválili tým, čo vykonali. Na teniskách odvolávajúceho sa a na jeho teplákoch bola krv. On a Leslie povedali, že odvolávajúci sa dupol na chlapcovu tvár, a že Leslie ho udrel a bodol. Podľa Eddieho, Leslie okrem iného povedal, že ho tam nechali zomrieť. Samantha Stoutová povedala, že odvolávajúci sa a Leslie sa rozprávali a smiali v kuchyni, že jeden z nich povedal, že bodol zosnulého päťkrát do hrude a raz na každej strane líca a že sa pokúsil stiahnuť kožu z jeho ramena, a že jeden z nich pripustil, že ho udrel po tvári a dupol mu po hlave.

[5] Eddie povedal, že keď boli Steward a Leslie vysadení pri svojich domoch, odvolávajúci sa mu na svojom mobilnom telefóne ukázal

video o tom, v akom stave bol zosnulý, a povedal mu, že sa pokúšal získať lepšie obrázky chlapcovej tváre a že tam bolo tak veľa krvi, že to bolo „ako vo filme“.

[6] Odvolávajúci sa potom odišiel do hotela v Aberdeene, kde pracovala jeho matka a povedal jej, že niekoho zbil a že ten chlapec je v riadnej kaši. Eddie a matka odvolávajúceho sa mu povedali, aby išiel na políciu, ale on odmietol. Neskôr odišiel k Eddiemu domov a prezliekol sa.
Neskôr povedal Eddiemu, že „sa bál... čo ak to ten chlapec nezvládne... s tými bodnými ranami a skokmi po hlave.“ Nasledujúce ráno povedal Eddiemu, že nemohol spať, a že bol hore a bál sa, že chlapec možno zomrel.

[7] Zosnulý utrpel značnú stratu krvi a hypotermiu, spolu so stavom zmätenosti. Dôkazy patológov, spolu s forenznými dôkazmi naznačovali, že pred tým než skolaboval, sa zosnulý potácal a liezol vo veľmi zmätenom stave. Vznik hypotermie možno pripísať veľmi studeným poveternostným podmienkam so studeným vetrom, nedostatočnému oblečeniu obete, nechráneným častiam kože, zrýchlenej strate telesnej teploty, ktorá bola výsledkom toho, že telo bolo mokré a strate krvi zo zranenia na hlave. Alkohol, ktorý zosnulý požil, mu rozšíril krvné cievy, zrýchlil stratu teploty a zvýšil zmätenosť, takto zastierajúc citlivosť na chlad.

[8] Odvolávajúci sa pripustil, že na mieste bol a na incidente sa zúčastnil. Jeho obhajobou bolo, že bol vinný maximálne zo zabitia.

[9] Stewart svedčil. Povedal, že keď sa vrátil domov, začalo snežiť. Zavolal odvolávajúcemu sa a žiadal ho, aby ho zobral von pozrieť sa, či bol muž okej a či mal pomoc, ktorú potreboval. Odvolávajúci sa odpovedal: „Nie, neobťažuj sa. Už som bol von, nie je tam.“

[10] Zosnulý utrpel značnú stratu krvi a hypotermiu, spolu so stavom zmätenosti. Dôkazy patológov, spolu s forenznými dôkazmi naznačovali, že pred tým než skolaboval, sa zosnulý potácal a liezol vo veľmi zmätenom stave. Vznik hypotermie možno pripísať veľmi studeným poveternostným podmienkam so studeným vetrom, nedostatočnému oblečeniu obete, nechráneným častiam kože, zrýchlenej strate telesnej teploty, ktorá bola výsledkom toho, že telo bolo mokré a strate krvi zo zranenia na hlave. Alkohol, ktorý zosnulý požil, mu rozšíril krvné cievy, zrýchlil stratu teploty a zvýšil zmätenosť, takto zastierajúc citlivosť na chlad.

[11] Jednou z prítomných v dome Marie Stoutová v noc, keď sa incident odohral, bola Joanne Cameronová, vo veku 18 rokov. Bola predvolaná ako svedkyňa v mene koruny. Dňa 9. októbra pojednávajúca sudkyňa vydala rozkaz na jej zatknutie. Bola prepustená na základe zloženia kaucie. Dňa 19. októbra ju prokurátor predvolal, aby svedčila pred súdom. Podľa pojednávajúcej sudkyne, prísahu zložila predstieraným a nevhodným spôsobom. Následne bola drzá, nahnevaná a vyhýbavá. Vzhľadom na jej drzosť a vyhýbanie sa odpovedi, jej pojednávajúca sudkyňa udelila napomenutie. Okrem toho, že pripustila, že 4. apríla odvolávajúceho sa videla a mala s ním bežný rozhovor, trvala na tom, že nič nevidela a nič nepočula. Potom sa jej správanie zhoršilo. Rozprávala oplzlosti, vyrušovala a vykrikovala. Povedala, že jej policajná výpoveď bola „obrovská kravina“, že si ju polícia vymyslela a klame. Po jednej alebo dvoch ďalších otázkach povedala: „Na otázky neodpovedám.“ V neskoršom výbuchu povedala, že „polícia si vymyslela celú výpoveď“. Keď prokurátor podotkol, že by bol radšej, keby odpovedala na jeho otázky, odvetila: „Ja by som bola radšej, keby ste zatvorili svoj špinavý pysk.“

(študentské preklady)

B.

Červená čiapočka

V jednej chalúpke na krajiny dediny žilo s maminkou dievčatko, ktoré dostalo od babičky na narodeniny pekný darček – červenú čiapočku. Čiapočka sa mu veľmi páčila a rado ju nosilo, preto ho maminka s babičkou začali volať Červená čiapočka. Aj toto sa dievčatku páčilo, pretože malo babičku veľmi rado. Keď raz maminka pripravila Čiapočke košík samých dobrôt a poslala ju, aby ho zaniesla babičke ako darček na narodeniny, podskočila si čiapočka od radosti. Cestu napriek tomu, že viedla do hlbokého lesa, dobre poznala. Natiahla si červenú čiapočku, schmatla košík s darčekmi a chystala sa odísť. „Nikde sa, Čiapočka, nezastavuj, choď rovno k babičke. Teší sa na Teba. V poslednej dobe jej nebolo moc dobre. A nezabudni ju pozdraviť.“ Starostlivá maminka k tomu ešte pridala radu, aby na seba Čiapočka v lese dávala veľký pozor a nezablúdila. Bála sa, aby sa dievčatku nestalo niečo zlé. Čiapočka ešte maminke veselo zamávala, ale na to, že sľúbila ísť rovno k babičke, trošku zabudla. Na okraji lesa najskôr babičke natrhala kytičku kvetov a potom pozorovala, odkiaľ to v lese vybehla srnka a zajac. Zlého vlka, ktorý ju v lese sledoval a číhal, kde by ju chytil, si všimla, až keď sa pred ňou vynoril z lesnej húštiny.

(Adolf Dudek: Kúzelný svet rozprávok a riekaniek)

Slovensko-anglický slovníček vybraných pojmov

slovensky	anglicky
A	
akuzatív	accusative
analytický jazyk	analytic language
antonymum	antonym
komplementárne	complementary
kontrárne	contrary
argot	argot
archaizmus	archaism
augmentatívum	augmentative
asimilácia	assimilation
znelostná	a. of voicing
C/ Č	
citoslovce	interjection
čas	tense
budúci	future t.
minulý	past t.
prítomný	present t.
časovanie	conjugation
častica	particle

číslo	number
jednotné	singular
množné	plural
číslovka	numeral, number word
radová	ordinal number
základná	cardinal n.

D/Ď

ďasnovo-podnebný	alveo-palatal
ďasnový	palatal
datív	dative
deminutívum	diminutive
dialekt	dialect
doplnok	complement
dôraz	emphasis
dráma	drama
dvojhláska	diphthong
dysfemizmus	dysphemism

E

emfáza	emphasis
epika	epics
esej	essay
eufemizmus	euphemism

F

fonetika	phonetics
fonológia	phonology
frazéma	set phrase
frazeológia	phraseology

G

genitív	genitive
gramatická kategória	grammatical category
primárna	primary g. c.
sekundárna	secondary g. c.
gramatická zhoda	agreement, concord
gramatika	grammar

H

hlasivky	vocal cords, vocal folds
hláska	sound
hlasový register	voice register
homonymum	homonym
zvukové	homophone
hrtanový	laryngeal
hyperonymia	hyperonymy/hypernymy
hypokoristikum	hypocorism

hyponymia	hyponymy

I

idióm	idiom
intenzita hlasu	voice intensity
intonácia	intonation
inštrumentál	instrumental

J

jazyk	language
jazykový znak	linguistic sign

K

kodifikácia	codification
komparatív	comparative
kompozitum	compound
konsonant	consonant
afrikovaný	affricate (c.)
neznelý	voiceless (c.)
polozáverový	semi-occlusive (c.)
trený	fricative (c.)
úžinový	spirant (c.) constrictive(c.)
výbuchový	plosive (c.)
záverový	stop, occlusive (c.)
znelý	voiced (c.)

kvantita	quantity

L

lexika	lexis
lexikografia	lexicography
lexikológia	lexicology
lokál	locative
lyrika	lyrics

M

mäkkopodnebný	velar
melódia	melody
miesto artikulácie	place of articulation
morfa	morph (see note 4)
morféma	morpheme
derivačná	derivational m.
formová	form m.
gramatická	grammatical m.
koreňová	root m.
modifikačná	modifying m.
morfológia	morphology

N

neologizmus	neologism

neurčitok	infinitive
nosový	nasal
nominatív	nominative

O

obojperný	bilabial
odvodzovanie	derivation
onomatopoja	onomatopoetic word
ortoepia	orthoepy
ortografia	orthography
osoba	person
otázka	question

P

pád	case
paradigmatický	paradigmatic
pauza	pause
perno-zubný	labio-dental
podmet	subject
podstatné meno	noun
abstraktné	abstract n.
konkrétne	concrete n.
neživotné	inanimate n.
vlastné	proper n.
všeobecné	common n.
životné	animate n.

polysémia	polysemy
porekadlo	saying
pozitív	positive
predložka	preposition
predmet	object
nepriamy	indirect
priamy	direct
predoďasnový	pre-alveolar
predpona	prefix
príčastie	participle
minulé	past/perfect p.
prítomné	present p.
prídavné meno	adjective
privlastňovacie	possessive
prípona	suffix
príslovie	proverb
príslovka	adverb
času	a. of time
miesta	a. of place
príčiny	a. of cause
spôsobu	a. of manner
prístavok	apposition
prísudok	predicate
prívlastok	attribute
prízvuk	stress, accent
prozódia	prosody
prozodický jav	prosodic phenomenon

R

reč	speech
rod	gender
mužský	masculine
stredný	neuter
ženský	feminine
rytmus	rhythm

S/Š

samohláska	vowel
nízka	low
predná	front
prostredná	central
stredná	mid
vysoká	high
zadná	back
segment	segment
sémantika	semantics
semiotika	semiotics
sklad	syntagma
skladanie	composition
skloňovanie	declension
skracovanie	shortening
skratka	abbreviation
slabika	syllable
slang	slang
slovesné podstatné meno	gerund
slovesný rod	voice
činný	active

trpný	passive
slovesný tvar	verb form
neurčitý	non-finite
určitý	finite
sloveso	verb
bezpredmetové	intransitive v.
dokonavé	perfective v.
modálne	modal v.
nedokonavé	imperfective v.
plnovýznamové	notional v.
pomocné	auxiliary v.
predmetové	transitive
sponové	copular v.
	linking v.
slovná zásoba	vocabulary, lexicon, lexis
aktívna	active v.
pasívna	passive v.
slovný druh	word class part of speech
slovný základ	word-base
slovo	word
cudzie	foreign w.
domáce	domestic w.
expresívne	expressive w.
gramatické	grammatical w.
historické	historical w.
internacionálne	international w.
neutrálne	neutral w.
prevzaté	loan w. borrowing
zastarané	archaic w.
základové	base w.
slovosled	word order
objektívny	objective

subjektívny	subjective
slovotvorba	word formation
slovotvorný základ	word-formative base stem
spisovný jazyk	standard language
spojka	conjunction
podraďovacia	subordinating
priraďovacia	coordinating
spoluhláska	consonant
sonórna	sonorant
šumová	obstruent
spoluhlásková skupina	consonant cluster
spôsob artikulácie	manner of articulation
spôsob	mood
oznamovací	indicative declarative
podmieňovací	conditional
rozkazovací	imperative
stupňovanie	comparison
subštandardná forma	substandard form
superlatív	superlative
suprasegment	suprasegment
súvetie	
podraďovacie	complex sentence
priraďovacie	compound sentence
synonymum	synonym
syntax	syntax
syntetický jazyk	synthetic language
štandardná forma	standard form

štýl	style
administratívny	administrative
hovorový	colloquial
náučný	scientific
publicistický	journalistic/ news s.
rečnícky	rhetorical
umelecký	literary
štylistika	stylistics

T

tempo	tempo, pace
tón	tone
tvrdopodnebný	palatal

Ú

ústny	oral

V

veta	sentence
jednoduchá	simple s.
opytovacia	interrogative s.
oznamovacia	declarative s.
podmieňovacia	conditional s.
rozkazovacia	imperative s.
zložená	complex/ compound s.
zvolacia	exclamatory s.
želacia	optative s.

žiadacia	request s.
vid	aspect
dokonavý	perfective
nedokonavý	imperfective
vokál	vowel
vokalická kvalita	vocalic quality
vokalická kvantita	vocalic quantity
vokatív	vocative
vulgarizmus	vulgarism
výpoveď	utterance

Z/Ž

zadoďasnový	post-alveolar
zámeno	pronoun
neurčité	indefinite p.
opytovacie	interrogative p.
osobné	personal p.
privlastňovacie	possessive p.
ukazovacie	demonstrative
vzťažné	relative p.
zvratné	reflexive p.
zdrobnenina	diminutive
zložené slovo	compound
znelosť	voicing
zvukový dojem	acoustic impression
žargón	jargon

Vecný register

A

adminstrativizmus, 38
analytický jazyk, 13, 14, 31, 83
adjunkcia, 30
antonymum, 40, 83
  komplementárne, 42, 83
  kontrárne, 41, 83
  pragmatické, 42
  vektorové, 42
argot, 37, 83
archaizmus, 36, 83

B

biblizmus, 39

C

citoslovce, 17, 18, 83

Č

čas, 13, 18, 24, 26, 72, 83
  budúci, 23, 24, 83
  minulý, 15, 23, 24, 26, 83
  prítomný, 24, 83
časovanie, 25, 83
častica, 17, 18, 28, 32, 83
číslica, 22
číslo, 13, 16, 19, 22, 24, 29, 84
  jednotné, 19, 84
  množné, 19, 84
číslovka, 17, 18, 21, 23, 22, 84
  základná, 22, 84
  radová, 22, 84

D

deminutívum, 38, 84, *pozri aj* zdrobnenina
denotát, 39
designát, 39
designátor, 39
dialekt, 37, 84
diftong, 3, 7, 53, *pozri aj* dvojhláska
dôraz, 9, 80
dvojhláska, 7, 84, *pozri aj* diftong
dysfemizmus, 38, 84

E

elatív, 21
emfáza, 9, 84
eufemizmus, 38, 84

F

fonetika, 11, 85
fonológia, 11, 85
frazéma, 43, 85
frazeológia, 43, 85
funkcia
  delimitačná, 9
  fonologicko-dištinktívna, 9
  gramatizujúca, 9

G

gramatická kategória, 13, 22, 24, 85
gramatický tvar, 13
gramatika, 13, 85

H

historizmus, 36
hláska, 7, 9, 10, 11
ústna, 7, 8
nazálna, 8
znelá, 7, 8
hlasový register, 9, 85
homonymum, 40, 41, 76, 85
gramatické, 40
lexikálne, 40
zvukové, 40
hyperonymia, 41, 85
hyponymia, 41, 86

I

idióm, 42, 86
intenzita hlasu, 9, 86
intonácia, 9, 86

J

jazykový znak, 33, 86

K

kalkovanie, 35
kalk, 35
kancelarizmus, 38
kodifikácia, 11, 86
kodifikačné príručky, 11
kolokvializmus, 38
komparatív, 21, 26, 86
kompozitum, 42, 86
konfesionalizmus, 39
kongruencia, 20, 29
konsonant, 7, 8, *pozri aj* spoluhláska
kvantita, 7, 9, 87, 94

L

lexika, 33, 87, *pozri a*j slovná zásoba
lexikografia, 33, 87
lexikológia, 33, 87

M

malapropizmus, 36
melódia, 9, 87
miesto artikulácie, 8, 87
morfa, 14, 16, 87
morféma, 14, 15, 16, 21, 87
derivačná, 15, 87
koreňová, 15, 87
morfológia, 13, 44, 87
multiverbizácia, 34

N

neologizmus, 37, 87
neurčitok, 15, 25, 88

O

odvodzovacia prípona, 15
odvodzovacia predpona, 15
odvodzovanie, 34, 88
onomatopoja, 28, 88
opozitum, 41, *pozri aj* antonymum
ortoepia, 10, 11, 88
ortofónia, 10

ortografia, 11, 88
osoba, 13, 19, 24, 88

P

pád, 13, 19, 20, 29, 68, 88
pauza, 9, 88
podstatné meno, 17, 20, 21, 26, 40, 84
abstraktné, 18, 88
hromadné, 19
konkrétne, 18, 88
neživotné, 18, 88
pomnožné, 18, 19
skupinové, 19
životné, 18, 88
poetizmus, 39
polysémia, 41, 89
pozitív, 21, 26, 89
predložka, 17, 18, 27, 40, 89
druhotná, 27
prvotná, 27
prídavné meno, 20, 89
akostné, 20, 26
privlastňovacie, 20
vzťahové, 20
primkýnanie, 30
priraďovací vzťah, 29
príslovka, 17, 21, 26, 89
okolnostná, 26
vlastnostná, 26
prisudzovací vzťah, 29
prízvuk, 9, 89
prostriedky
extrajazykové, 45
jazykové, 45
parajazykové, 45
prozodické javy, 9
publicizmus, 38

R

rekcia, 29
rod, 16, 19, 20, 24, 29, 90
rytmický činiteľ, 31, 32
rytmický zákon, 53, 54
rytmus, 9, 90

S

samohláska
dlhá, 3, 7, 53
krátka, 7, 22, 32
segment, 7, 10, 14, 15, *pozri aj* hláska
sémantický trojuholník, 38
sémantika, 39, 90
semiotika, 33, 90
skladanie, 34, 90
skladba, 29
skloňovanie, 15, 17, 18, 20, 21, 22, 26, 90
skracovanie, 34, 90
skratka, 34, 90
slabika, 7, 8, 9, 90
slang, 37, 90
profesionálny, 37
skupinový, 37
slohový postup, 47
informačný, 47
opisný,47
rozprávací,47
výkladový,47
sloveso, 17, 23, 24, 25, 29, 30, 40, 91
bezpredmetové, 23, 91
činnostné, 23
dokonavé, 25, 91

fázové, 24
limitné, 24
modálne, 24, 91
nedokonavé, 25, 91
plnovýznamové, 23, 91
pomocné, 23, 91
sponové, 23, 91
slovesný tvar, 15, 26, 30, 91
určitý, 25, 91
neurčitý, 26, 91
slovesný rod, 25, 90
činný, 25, 90
trpný, 25, 91
slovný druh, 13, 31, 22, 25, 91
amorfný, 17, 28
autosémantický, 17
autosyntagmatický, 17
neohybný, 17, 22, 26, 27
plnovýznamový, 17, 31
slovo, 3, 4, 13, 19, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 91,
cudzie, 35, 36, 91
domáce, 34, 35, 36, 91
deiktické, 18
expresívne, 38, 91
gramatické, 18, 91
historické, 36, 91
hovorové, 38
internacionálne, 35, 36, 91
knižné, 39
kvalitatívne, 17
kvantitatívne, 18
neutrálne, 38, 91
prevzaté, 35, 36, 91
zastarané, 37, 91
slovosled, 30, 31, 91
objektívny, 31, 91
subjektívny, 31, 92
slovotvorný formant, 42
slovotvorný základ, 42, 92
spisovný jazyk, 11, 92
spodobovanie, pozri aj *znelostná asimilácia*
spojka, 17, 18, 92
spoluhlásková skupina, 3, 63, 68
spoluhláska, 7, 92, pozri aj *konsonant*
nazálna, 8
nepárová 8
neznelá, 8, 63, 86
párová 8
sonórna, 8
šumová, 8
znelá, 86
spôsob, 11, 24, 25, 26, 34, 45, 47, 92
oznamovací, 24, 92
podmieňovací, 23, 92
rozkazovací, 15, 25, 92
spôsob artikulácie, 8, 9, 92
subštandardná forma, 12, 92
superlatív, 21, 26, 92
suprasegment, 92 *pozri aj* prozodický jav
súvetie, 29, 31, 92
podraďovacie, 31, 92
priraďovacie, 31, 92
synonymum, 39, 40, 41, 75, 92
ideografické, 40
štylistické, 41
syntagmatika, 29
syntagma, 29, 30, 31
determinatívna, 29
koordinatívna, 29
predikatívna, 29

syntax, 13, 14, 29, 44, 92
syntetický jazyk, 14, 92

Š

štandardná forma, 11, 92
štruktúra slova, 33, 41, 42
štylistika, 44, 93
štýl
administratívny, 38, 46, 49, 93
esejistický, 47, 49
hovorový, 38, 47, 48, 93
náučný, 39, 47, 51, 93
publicistický, 38, 47, 50, 93
rečnícky, 47, 49, 93
umelecký, 47, 48, 93
štýlotvorné činitele, 46
objektívne, 46
subjektívne, 46

T

tempo, 9, 57, 93
trpný rod, 23, 25

U

univerbizácia, 34
určovací vzťah, 29

V

väzba, 29
veta, 13, 27, 29, 30, 31, 51, 93
jednoduchá, 30, 31, 93
opytovacia, 9, 30, 93
oznamovacia 9, 30, 93
podmieňovacia, 30, 93
zložená, 31, 93
zvolacia, 30, 93
žiadacia, 30, 94
želacia, 30, 93
vetný člen, 29, 31
vid, 24, 94
vulgarizmus, 38
výpoveď, 28, 94
význam, 13, 14, 15, 27, 29, 33, 36, 39, 40, 42, 43
gramatický, 13
lexikálny, 13, 40

Z

zámeno, 14, 17, 18, 22, 94
bezrodové, 22
neurčité, 22, 94
opytovacie, 21, 94
osobné, 21, 94
privlastňovacie, 21, 94
rodové, 22
ukazovacie, 21, 94
vymedzovacie, 21
zvratné, 21, 94
združené pomenovanie, 34
zhoda, 29
značka, 34
znelostná asimilácia, 60, *pozri aj* spodobovanie
zvuková kultúra reči, 12

Ž

žargón, 37, 94
žurnalizmus, 38

Použitá literatúra

BÓNOVÁ, I.: *Ortoepia zvukového prejavu na segmentálnej úrovni*. Košice: Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2019. 82 s. ISBN 978-80-8152-750-0
https://unibook.upjs.sk/sk/filozoficka-fakulta/1181-ortoepia-na-segmentalnej-urovni

BÓNOVÁ, I. – JASINSKÁ, L.: *Jazyková kultúra nielen pre lingvistov (vybrané javy)*. Košice: Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, 2019. 99 s. ISBN 978-80-8152-830-9
https://unibook.upjs.sk/sk/73-e-publikacie-volne-pristupne

HREHOVČÍK, T.: *Prekladateľské minimum*. Bratislava: vydavateľstvo IRIS, 2006. 2016 s. ISBN 80-892-56-02-3

HORECKÝ, J.: *Slovenčina v našom živote*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988. 128 s. ISBN 067-482-88

KOŽELOVÁ, A.: *Prekladateľské kompetencie v kontexte domácej translatológie.* Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2018. 157 s. ISBN 978-80-555-2047-6

KOŽELOVÁ, A. – KUĽBAK, G.: *Vybrané problémy prekladu: prekladateľské kompetencie a audiovizuálny preklad*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2019. 129 s. ISBN 978-80-555-2354-5

KRÁĽ, Á. – SABOL, J.: *Fonetika a fonológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989. 392 s. ISBN 80-08-00036-8

KRÁĽ, Á.: *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. *Systematika a ortoepický slovník*. 2. vyd. Martin: Matica slovenská, 1988. 632 s.

KRÁĽ, Á.: *Pravidlá slovenskej výslovnosti. Systematika a ortoepický slovník*. Martin: Matica slovenská, 2005. 423 s. ISBN 80-7090-790-8

MISTRÍK, J.: *Moderná slovenčina*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984. 253 s.

MISTRÍK, J. a kol.: *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: vydavateľstvo Obzor, 1993. 513 s. ISBN 80-215-0250-9

MISTRÍK, J.: *Gramatika slovenčiny*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1994. 167 s. ISBN 80-08-02184-5

MISTRÍK, J.: *Štylistika*. 3. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997. 602 s. ISBN 80-08-02529-8

ONDRUŠ, Š. – SABOL, J.: *Úvod do štúdia jazykov*. 3. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1987. 344 s.

SABOL, J. – BÓNOVÁ, I. – SOKOLOVÁ, M.: *Kultúra hovoreného prejavu*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Vysokoškolská učebnica 10 (FPh UP 130/2012). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2006. 254 s. ISBN 80-8068-398-0

SLANČOVÁ, D.: *Praktická štylistika*. 2. vyd. Prešov: Slovacontact, 1996. 178 s. ISBN 80-901417-9-X

SOKOLOVÁ, M. – MOŠKO, G. – ŠIMON, F. – BENKO, V.: *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov: Náuka, 1999. 534 s. ISBN 80-968202-1-4

ŠTEKAUER, P.: *Essentials of English Linguistics*. Prešov: Slovacontact, 1993. 160 . ISBN 80-901417-1-4

WEIDLEROVÁ, A. – WEIDLER, E.: *Sloh na dlani*. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Príroda, 2005. 240 s. ISBN 80-07-01332-6

***príručky a slovníky*:**

Ako nehrešiť proti slovenčine. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 1996. 161 s. ISBN 80-88735-38-6

Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda, 1987. 943 s. ISBN 80-224-0464-0

Pravidlá slovenského pravopisu. 3. vyd. Bratislava: VEDA, 2000. 592 s. ISBN 80-224-0655-4

Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. online, dostupné na: https://slovnik.juls.savba.sk

Synonymický slovník slovenčiny. 3. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004. 998 s. ISBN 80-224-0801-8

Štylistická príručka pre prekladateľov. Európska komisia. Generálne riaditeľstvo pre preklad. Odbor slovenský jazyk.

Zdroje použité v praktickej časti:

DUDEK, A.: *Kúzelný svet rozprávok a riekaniek*. Ostrava: Bookmedia, 2017. 96 s. ISBN 97-88088036906

LEŠKO, V. – MIHINA, F. a kol. (1993). *Dejiny filozofie*. Bratislava: IRIS, 1993. 360 s. ISBN 80-967013-3

SABOL, J. – ZIMMERMANN, J.: *Akustický signál – semióza – komunikácia*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis

Prešoviensis. Monographia 51 (AFPh UP 99/181). Prešov: Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, 2002. 144 s. ISBN 80-8068-279-8

SLANČÍKOVÁ TIMRAVA, B.: *Ťapákovci*. Vydavateľstvo SSS spol. s r. o., 1998. 160 s.

študentské preklady právnych textov

online zdroje:
www.aktuality.sk
www. čas.sk
www.korzár.sk
www. myorava.sme.sk

Slovenčina pre prekladateľov a tlmočníkov
Vysokoškolská učebnica

Autor: doc. Mgr. Renáta Gregová, PhD.

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Vydavateľstvo ŠafárikPress

Počet strán: 104
Rozsah: 3,3 AH
Vydanie: prvé

ISBN 978-80-8152-974-0 (e-publikácia)